

Mens en Wereld

Een paar weken geleden hebben we de heer Verduijn hier op bezoek gehad. „De heer M. W. Verduijn (31)”, zoals er in Kader staat, die sinds 1 mei bestuurs-assistent van het H.V. is.

„Eens kijken, hoe het hem bevalt,” dacht ik. „Misschien zit er een cursiefje in.” Nu, dat zat er zeker in en als ik al zijn anekdotes, verhalen en gekke belevenissen moest optekenen, zat er beslist een hele Mens en Wereld in. We hadden net een jongen van 16 jaar te logeren, die er in 't begin wel een beetje tegenop zag, om de hele avond „bij de visite” te moeten zitten, maar al gauw zat hij zich zo te amuseren, dat hij gewoon niet naar bed wou. Die knaap had de avond van z'n leven, want zo'n grappige meneer had hij nog nooit meegemaakt. En nog wel een humanist! Dat scheen hem nog het meeste mee te vallen.

Nog dagen later hoefde ik alleen maar te zeggen: „Dat verhaal van die bril”, of: „Die bromfiets in de regen” en dan begonnen we alweer te proesten. En 't merkwaardige is, het zijn allemaal verhalen over onvoorstelbare pech, regen, kapotte fietsen, gesloten of opgeheven jeugdherbergen, maar hij weet het te brengen op een manier, dat je je naar lacht.

Pech, ja, ook in zijn leven: „Naast alles wat ik allemaal gedaan heb, de baantjes, die ik allemaal gehad heb, loopt als het ware een lijn van wat ik eigenlijk had willen doen.”

Hij is bij een bank geweest en bij een uitgever, heeft op een fotobureau gewerkt en op het gemeentelijk bureau voor de jeugdzorg en ondertussen was er één wens: journalist worden. Later kwam daar nog fotograaf bij. „Ik had een heel mooi toestel, maar dat hebben ze gestolen op een camping in Frankrijk.” En dat is dan weer een pech-verhaal op zichzelf.

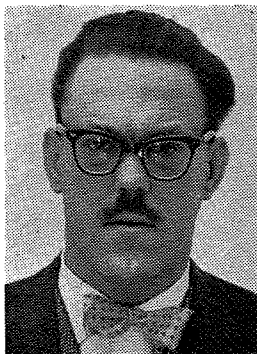
Maar de heer Verduijn gaat er niet onder gebukt. Hij incasseert en verwerkt alles met een onverstoortbaarheid en een veerkracht, alsof het zo hoort en gaat gewoon door.

„Wat doe je nu zoal in het Verbond?” vroeg ik, want in de loop van de verhalen waren we elkaar gaan tutoyeren. „Van alles,” zei hij. „Ik ben assistent van het H.B. en voornamelijk van de organisatie-secretaris en ik doe dus in principe alle voorkomende werkzaamheden. Dat is gemeenschappen bezoeken, aandacht besteden aan de werkgroepjes en dan het Centrum voor Hum. Vorming, maar daar is nog heel weinig over te zeggen.”

„Is er nu geen enkele andere foto van je, dan die in Kader?” vroeg ik. „Ik zou de lezers zo graag een minder afschrikwekkende nieuwe functionaris willen tonen.” „Nee,” zei hij, „als je altijd zelf fotografeert, sta je er zelf nooit op.”

Hij stond net op het punt om met vakantie naar Frankrijk te gaan, toen hij bij ons was. 't Was in augustus. Ik heb écht nog geduimd voor mooi weer, maar als de weerberichten ons niet hebben bedrogen, komt hij vast terug met verhalen over rampspoeden, die zich afspeelden onder een onafgebroken, gestadig neervallende, ijskoude regen.

Verduijn

Het geval-Brunia

Humanisme is niet alleen een zaak van principiële bezinning en praktische arbeid, maar ook een kwestie van verdediging van mensenrechten en mensenwaarde. Regelmatig heeft het Humanistisch Verbond daar ook aandacht voor gevraagd. Er waren „Verklaringen” over Tsjechoslowakije, Hongarije, Suez, om er een paar te noemen. De gang van zaken in Indonesië heeft meermalen onze ongerustheid gewekt. Telegrammen zijn gestuurd b.v. over de apartheids-politiek in Zuid-Afrika en de ter dood veroordeelde negerjongen in de Verenigde Staten. Dikwijls is het moeilijk, ja bijna ondoenlijk, de feiten te achterhalen die een publiek protest moeten schragen; dat was bijvoorbeeld het geval met het optreden van kapitein Westerling op de Molukken en de zaak-Worms, die bij tallozen een nare smaak heeft achtergelaten. Het heeft ook niet altijd zin zich in resoluties of protesten te uiten, omdat iedereen wel kan bevroeden hoe humanisten in een bepaald geval denken. Maar soms komen er kwesties aan de orde, die nopen tot spreken omdat de feiten verontrustend zijn en aan de aandacht dreigen te ontsnappen. Zo'n kwestie is het geval-Brunia.

Dries Brunia is geboren te Maastricht. Zijn vader was schipper. Zijn lagere-schoolopleiding was gebrekkig. Te Rotterdam behaalde hij een L.T.S.-diploma voor meubelmaker. Hij had omgang met een anarchistische groep die op het standpunt van dienstweigering staat. Om zijn moeder geen verdriet te doen ging hij op 16 januari 1962 in dienst. Begin april werd hij aangewezen voor uitzending naar Nieuw-Guinea. Op 9 april moest hij terugkomen van verlof. Hij kwam pas op 12 april, in burger, en weigerde dienst. In hechtenis ging hij zich met zijn gebrekkige opleiding grondig verdiepen in de vragen van het geweld. Zijn bevindingen heeft hij neergelegd in een uiteenzetting van 61 blz. kwarto. Daarvan getuigt mr. J. H. van Wijk, juridisch raadsman van talloze dienstweigeraars: „Vergeleken met ongeveer alle andere dienstweigeraars in de laatste decennia heeft hij deze bezinning ter hand genomen op een wijze die door geen hunner is geëvenaard.” Klaarblijkelijk speelt zich hier iets ongewoons af. Op 25 juli 1962 verscheen Brunia voor de krijgsraad van de luchtmacht in Den Bosch. Hij werd veroordeeld tot twee jaar met aftrek van voorarrest en ging terstond in hoger beroep.

Tot zover is de zaak wat de officiële zijde aangaat volkomen regelmatig verlopen. Toen echter liet Brunia, doordenkend over zijn situatie, zijn bezwaren tegen de wet op de burgerdienstplicht vallen en deed een beroep op die wet,

als een concessie aan de overgrote meerderheid van ons volk, die zich uitspreekt voor handhaving van militair geweld en instandhouding van een leger. Hij beriep zich o.a. op artikel 5 van de op 27 september in het Staatsblad verschenen nieuwe wet en deelde mee dat hij ter zitting van de commissie van onderzoek een vertrouwensman wilde meebrengen. De commissie liet een dag voor de zitting telefonisch weten, dat dit niet was toegestaan. De wet was nog niet in werking getreden.

Het onderzoek vond plaats op 6 november 1962. Brunia maakte daarvan aantekeningen. Als ze juist zijn, was het onderzoek een aanfluiting van de behandeling van een geestelijk-zedelijk probleem en volkomen in strijd met de tekst en de geest van de nieuwe, aangenomen en gepubliceerde, maar nog niet van kracht geworden wet. Ook los daarvan brengt het ons terug in de sfeer van de strikvragen en de casuïstiek van voor 1940, waarvan ieder die deze zaken volgde, hoopte en vertrouwde dat zij voor goed weggevaagd zou zijn. Op 16 november kwam het bericht, dat de minister (overigens in het buitenland) Brunia's bezwaren niet erkende. Op 30 november, veertien dagen later dus, werden de rechten van hem die zich op de wet beroept nadat hij langer dan tien dagen in dienst is geweest, gewijzigd overeenkomstig de nieuwe wet.

Op 18 december verscheen Brunia voor het Hoog Militair Gerechtshof; op 8 januari 1963 verklaarde het Hof, ook na lang beraad, niet te zijn gekomen tot een andere opvatting dan de krijgsraad. Brunia werd opnieuw veroordeeld. Wellicht kon het Hof na de afwijzing van de gewetensbezwaren, weinig anders doen. Men zou er ook vrede mee kunnen hebben, als het niet zo was, dat alles wat door mr. Van Wijk in een brochure van 40 pagina's over „De dienstweigering van Dries Brunia” is gepubliceerd*) de overtuiging wekt dat Dries Brunia wegens echte en voor erkenning vatbare gewetensbezwaren een beroep op de burgerdienstplichtwet heeft gedaan. Deze bezwaren zijn van dien aard dat men niet goed begrijpt, waarom zij niet zijn erkend onder de gelding van de oude wet, en dat men niet kan inzien hoe men ze onder de gelding van de nieuwe wet zou kunnen afwijzen. Maar de volledige invoering van die wet laat onbegrijpelijk lang op zich wachten.

Dat is in een rechtsstaat onaanvaardbaar. En

*) Uitgave Alg. Ned. Vredes Actie, Postbus 385, Amsterdam. Giro 445129, f 0,50.

(slot op pagina 11)

**Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
18e jaargang no. 16 - 14 september 1963**

Kritisch allerlei

Een heel schaduwkabinet is er langzamerhand te vormen van de Surinamers die bij de landsregering in ongenade zijn gevallen door hun opvattingen over politieke onafhankelijkheid. Het recentste voorbeeld is dat van drs. Moll, wie de Surinaamse regering na afloop van zijn studie heeft laten weten, dat zij geen prijs stelt op zijn aanstelling in overheidsdienst en die – hij is bepaald niet de eerste – derhalve maar in Amsterdam blijft of in dienst treedt van een particuliere maatschappij. Dat de Surinaamse regering op deze wijze nogal wat intellect verspeelt, is haar zaak, dat zij juist de intelligentsia tegen zich in het harnas jaagt en daardoor de zaak die zij bestrijdt eer bevordert dan bestrijdt, zouden wij per slot van rekening ook aan onze koninkrijkspartner zelf kunnen overlaten, al hebben wij daar natuurlijk wel iets mee te maken. Maar dat wij nu in het Algemeen Dagblad lezen:

„De Surinaamse regering is van plan de studiebeurzen in te trekken van de in Nederland studerende Surinamers die hebben deelgenomen aan het protest tegen de maatregelen die zij had getroffen tegen drs. Moll. Het Surinaamse dagblad De West, dat dit meldt, zegt ook dat de Surinaamse regering in Nederland een onderzoek heeft ingesteld om de namen van de betrokken studenten te weten te komen,” dat gaat ons juist te ver.

In een democratie als de onze is het al of niet verkrijgen van een studiebeurs gelukkig onafhankelijk van iemands politieke opvattingen. Als dat niet zo zou zijn, zou een werkelijke onafhankelijkheid van denken alleen beschoren zijn aan hen die een aanzienlijke welstand hebben bereikt. Welnu, dan mogen wij ook niet toestaan, dat een onderzoek als het bovenbedoelde, dat in wezen dus ondemocratisch is, in ons land plaatsvindt. Wij zouden er goed aan doen te bezien hoe wij kunnen verzekeren, dat iedereen die in Nederland studeert, vrij zijn mening mag uiten. Misschien is dat juridisch een zware kluit, maar zou onze regering althans haar Surinaamse collega's niet eens op het ongewenste van hun handelingen kunnen wijzen?

Zuid-Afrika is de laatste tijd wel in het nieuws. De Zuidafrikaanse luchtvaartmaatschappij – u weet wel, die van dat zonnige blije land, waar men zo probleemloos leeft – onderhoudt haar diensten op Europa nu nog via de Portugese koloniën, omdat alle andere Afrikaanse landen haar de toegang ontzeggen. Zij onderstreept daarmee de fascistische aard van de rassendiscriminatie in de Unie, want het is niet zonder betekenis, dat juist Salazar de laatste steunpilaar is. Niettemin

heeft de heer C. Verolme gemeend te moeten beweren: „Op mijn reizen heb ik geleerd, dat geen land ter wereld zoveel voor de gekleurde bevolking doet als Zuid-Afrika.” De heer Verolme mag een groot scheepsbouwer zijn, van politiek heeft hij blijkbaar weinig kaas gegeten, om van menselijkheid dan maar te zwijgen. Het zou ons dan ook sympathieker zijn geweest, als hij gezegd had: „Wij kunnen aan die blanke Zuid-Afrikanen een hoop verdienen, en daarom doen wij maar bij voorkeur of onze neus bloedt.” Dat was weliswaar geen prettig geluid geweest, maar het zou in ieder geval eerlijk zijn.

Eerstiger dan de onkunde van de heer Verolme is echter een uitlating die Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard heeft toevertrouwd aan een verslaggever van het Zuidafrikaanse blad Die Burger. Het ging over een passage in zijn biografie, geschreven door Alden Hatch:

„Maar de politiek van apartheid – volkomen doorgevoerde rassenscheiding met de Afrikanen in de positie van heloten – vindt Bernhard rampzalig. Als buitenstaander, wat men je onmiddellijk voor de voeten werpt, zegt prins Bernhard, komt mij de houding van de regering angstaanjagend voor. Het is zoiets als tegen een sterke stroom willen oproeien en ik ben dan ook heel bang, dat er daar nog eens een massale opstand zal komen en veel bloedvergieten.”

Na publikatie van Hatch' boek, waarvan de prins zegt tenminste een deel niet gelezen te hebben voor het in druk verscheen, blijkt hij van mening veranderd te zijn, want de verslaggever van Die Burger schrijft:

„Juist toen hy Hatch te woord gestaan het, het die voorval by Sharpeville gebeur. Dit het hom bekommerd gemaak. Want hy het gevoel dat as dié toestand voortaan 'n alledaags verskynsel in Suid-Afrika gaan wees, dit niet sal uitwerk nie. Maar sedertdien het daar nie weer so iets gebeur nie, en 'n mens kan maar net hoop dat dit rustig sal bly. Prins Bernhard het gesê dat koerante destyds sy bron van inligting was. Maar hy het intussen van dr. Van den Berg 'n breedvoerige uiteensetting gekry, wat 'n totaal ander beeld aan hom geskets het.”

Nu is dat geen wonder, als wij weten, dat dr. Van den Berg, die tot voor kort Nederlands ambassadeur in Zuid-Afrika was, een overtuigd voorstander van de apartheid is, maar wij mogen toch aannemen, dat de prins zich ook door anderen laat oriënteren. Hoe dan ook, de nieuwe overtuiging blijkt al zodanig postgevat te hebben, dat wij kunnen lezen:

„Die Prins het vertel dat 130 lede van de Nederlandse Tafelronde, almal invloedryke jong

sakemanne, wat in September die internasionale kongres in Rhodesië gaan bywoon, daarna 'n besoek aan Suid-Afrika sal bring. Hy het hulle aangeraai om nie net op koerante staat te maak vir hul inligting oor Suid-Afrika nie, maar self dieper te delf. (...) Hy het hulle aangeraai om in Suid-Afrika moeite te doen om so veelzydig as moontlik met die samenlewings daar in aanraking te kom. Voorts kan hulle natuurlik by ons inligtingsdienst al die feite oor die land kry.”

Wij achten het al ongewenst, dat iemand met een zo precare staatsrechtelijke positie als prins Bernhard, politieke uitspraken doet, waarvoor niemand hem immers ter verantwoording kan roepen. In bepaalde gevallen zal daaraan misschien moeilijk te ontkomen zijn, maar dan zou hij er toch verstandig aan doen een mening die zo radicaal indruist tegen wat volk en regering van Nederland vrijwel unaniem van oordeel zijn, maar bescheidenlijk voor zich te houden. De N.R.C., waaraan wij de bovenstaande citaten ontleenen, merkt daarbij op, dat de Tweede Kamer op 5 april 1960 per motie – door de fractieleiders der vijf grote partijen ingediend – en de minister van buitenlandse zaken nog op 4 april 1963 het rasbeleid van de Zuidafrikaanse regering categorisch hebben veroordeeld. Als de prins dan al een uitspraak moet doen, zou hij in zijn positie daarnaar moeten verwijzen in plaats van een mening te geven, die behalve in de uiterst rechte kring van elsevierianen en telegrafisten in Nederland door niemand wordt gedeeld.

Nu de naam van dr. Van den Berg in dit verband werd genoemd, die tot voor kort ons land in Zuid-Afrika vertegenwoordigde, rijst bij ons de vraag hoe iemand met een dergelijke mening eigenlijk als vertegenwoordiger van ons

land kan optreden. Is dat de gangbare mening op de Nederlandse ambassade in Pretoria of was de heer Van den Berg een enkeling? En hoe staat de huidige ambassadeur tegenover de apartheid? Hoe gaat dat bij het aanstellen van personeel bij de ambassade? Het zijn vragen die wij een Kamerlid zonder enige claim van auteursrecht willen overdoen.

Tot wat voor onzin men komt, als men iedere week weer iets te kankeren moet hebben, bewees Elseviers Weekblad door het opnemen van een tekening van Eppo Doeve, waarop wij twee huizen in de steigers konden zien. Op de een stond een bordje „Vorstverlet (–20°)”, op de ander een: „Vakantie (+30°)”. Eronder zag men een gezin, smachtend naar eindelijk een huis. Van wat voor misselijke mentaliteit men bezeten moet zijn, als men de bouwvakarbeider blijkbaar zijn zomervakantie niet gunt of van mening is, dat hij met 20° onder nul maar rustig door moet werken, is met geen pen te beschrijven. Of wil Elsevier „die luie arbeiders” dwingen 's winters hun vakantie te nemen, zodat de rest van het gezin 's zomers zonder vader op stap kan gaan? Maar ach, de arbeiders verdienen toch veel te veel; ze kunnen best naar de wintersport. Hebt u daar overigens ooit een arbeider gezien?

Tot slot twee opmerkingen van W. F. Hermans in Podium:

„Dokter Van Swol en Meester Hiltermann hebben zoveel succes bij het t.v.-publiek, omdat ze onder het praten voortdurend de blik omhoog slaan. Denkt de vrome vaderlander dat alles wat ze zeggen van boven komt.”

en:
„Niet onder het motto 'we moeten vooruitgaan' kun je in Nederland wat gedaan krijgen, maar alleen onder de angstkreet 'we mogen niet achterblijven'.”

Eenzame herfst

Herfstnevels schuiven blauw over de stroom
en alle velden zijn met rijp bevangen,
alsof een schildershand daar stof van jade
over de grashalmen had uitgestrooid.

De geur van bloemen lijkt nu ver van hier,
een kille wind doet hen de stengels buigen.
Straks zwerven de verwelkte gouden blaeren
der lotusbloemen over de rivier.

Mijn hart is moede, en mijn kleine lamp
knistrend gedooft, als mij tot slapen manend.
Ik kom, getrouwe sponde, ik kom rusten. –
heul tegen al te kille herfstnacht – damp.

Maar ik blijf dralen voor het vensterkruis.
De herfst in 't hart duurt nu al zo veel jaren.
Zon van de liefde, zult gij nooit meer keren?
De grijze nevel zwijgt over mijn huis.

Tsjang Tsi

(Uit: Willem Brandt: „Hart van Jade; herfdichtingen van Chinese lyrische poëzie”. Uitg. Querido, Amsterdam)

Humanisme en sexualiteit (5)

Een huwelijk zonder kinderen is een echt huwelijk. Maar wel brengt het zijn eigen moeilijkheden mee en stelt het zijn eigen eisen. Het is een ongewone vorm van huwelijk, want normaal is het huwelijk bestemd om kinderen voort te brengen. In het verband van het huwelijk vinden kinderen ook het milieu waarin zij het beste opgroeien. Wel komt dan ook de vraag aan de orde naar het kindertal en de geboorteregeling. Vooral in onze tijd van lage sterftecijfers en een explosieve bevolkingsgroei leggen velen verband tussen kindertal en sociale verantwoordelijkheid. Maar tenminste zo nauw is de samenhang tussen kindertal en kwaliteit van het nageslacht. Over al deze kwesties dient het een en ander te worden gezegd.

Het komt voor dat gehuwden geen kinderen willen hebben; uit gemakzucht, uit vrees voor de verantwoordelijkheid, of uit ontmoediging omtrent het bestaan, die hen weerhoudt nieuwe wezens er mee te belasten. Al deze motieven zijn meer voorwerp van geestelijke zorg dan van morele beoordeling. Ze hebben gemeen, dat ze het karakter van het menselijk avontuur miskennen. Maar deze kinderloosheid is in elk geval uitzonderlijk. Als regel blijven huwelijken kinderloos tegen de wens van de partners; een enkele maal ook, omdat het krijgen van kinderen op medische gronden ongewenst is. De echtgenoten zullen daarmee moeten leren leven. Voor gevoelens van minderwaardigheid of tekortschieten is daarbij geen reden. Er zijn tussen mensen talloze verschillen in aanleg en mogelijkheden en het is duidelijk dat dit de menselijke waardigheid niet hoeft aan te tasten. Maar juist op sexueel gebied is het anders zijn moeilijk te verwerken. De uitweg moet gezocht worden in een zinvolle levensverwerkelijking op andere wijze. Er zijn talloze mogelijkheden van zelfverwerkelijking, ook zonder hond, kat of kanarie. Daarmee is van deze beesten niets kwaads gezegd, maar ze kunnen de ongebruikte ouderzorg niet opvangen. Het is ook niet gezegd als de partners elkaar bevaderen of bemoederen. Ze zullen afzonderlijk en gezamenlijk een levenstaak moeten vinden, die hen bevredigt.

Kinderloze huwelijken kunnen ook een waar toevluchtsoord worden voor neven en nichten en andere kinderen en jonge mensen. Voor hen kan zo'n huwelijk het milieu zijn, waarin zij tot zichzelf komen en gemiste kansen in het eigen gezin inhalen. Ook adoptie van kinderen is een reële mogelijkheid, al komen daar heel wat sociale en juridische kwesties aan te pas. Lichtvaardig mag men daar niet toe besluiten. Ook eigen kinderen kunnen veel zorg, en zelfs verdriet, veroorzaken, en men moet bereid zijn een kind te nemen zoals het is; dat geldt ook voor geadopteerde kinderen. Overigens heeft bijvoorbeeld de periode van de bezetting wel geleerd, hoe hecht de band tussen pleegouders en aangenomen kinderen kan zijn, en er is dan ook niet voldoende reden om die verhouding achter te stellen bij de verhoudingen die op de „banden des bloeds” berusten. Ten slotte is er (soms) de mogelijkheid van kunstmatige inseminatie, eventueel ook door middel van een vreemde donor. Met overspel kan men een dergelijke, weloverwogen medische ingreep uiteraard niet gelijktellen, zelfs nauwelijks vergelijken. Maar wel zitten ook hieraan allerlei, vooral psychische kwesties vast, die grondige voorbereiding en medische voorlichting vereisen. (Zie het rapport „Kunstmatige inseminatie bij de mens”).

Huwelijk en kindertal

Al het voorgaande neemt niet weg dat het huwelijk als instelling bij uitstek geschikt is om kinderen voort te brengen en groot te brengen. Maar niet onbeperkt. Er is geen enkele reden om zoveel kinderen ter wereld te brengen als de natuurlijke mogelijkheden toelaten. Het argument dat beperking van het kindertal onnatuurlijk zou zijn is ronduit een dwaasheid, als men bedenkt, dat menselijk leven weliswaar ge-

baseerd is op de natuur, maar zich in de cultuur voltrekt. De mens hult zich niet langer in berevellen en verslindt geen rauwe stukken vlees. Als de cultuur ons in staat stelt de gemiddelde levensduur te verlengen en de kindersterfte tegen te gaan, dan legt ze tegelijk de plicht op het kindertal te beperken. Tenminste als men de kinderen in deze cultuursituatie voldoende aandacht en zorg wil verlenen, en daarbij een redelijk welvaartspeil wil verschaffen. Dit zijn uiteraard geen vaststaande maatstaven; ze zijn afhankelijk van milieu, welvaartspeil en individuele mogelijkheden. Daarom is het uitgesloten dat men een ideaal kindertal zou kunnen vaststellen uit een oogpunt van de meest gewenste gezinsgrootte; ieder aantal heeft zijn eigen voor- en nadelen. Bovendien is de bepaling van het meest gewenste kindertal geen rekensommetje. Maar het is wel een zaak van verantwoorde beslissing.

De seksuele daad behoeft geen rechtvaardiging door de verwekking van een kind. Zij is een goed op zichzelf, dat bijdraagt tot de verrijking van het leven. Maar het seksuele leven als geheel houdt iets onbestemds als het niet functioneert in de samenhang van het voortbrengen en grootbrengen van kinderen. Dat is juist de moeilijkheid van het kinderloze huwelijk (en ook van de buitenechtelijke verhouding). In onthouding op zichzelf schuilt geen bijzondere verdienste; in ongeremdheid evenmin. Zelfbeperking en zelfverwerkelijking spelen een rol in een bepaald levenspatroon en worden bepaald door de menselijkheid die er in tot uitdrukking komt. Dat geldt voor alle levensfuncties. Askese op zichzelf is doelloos, bandeloosheid vruchteloos. Op grond van deze overwegingen vergt de seksuele omgang de mogelijkheid van geboorteregeling. Daarvoor bestaan verschillende methoden: van periodieke onthouding en onderbroken paring tot technische hulpmiddelen, en tegenwoordig ook de onvruchtbaarheidspil. Als middelen zijn zij gelijkwaardig; alle „onnatuurlijk”, en alle verantwoord (hoewel misschien niet alle even doelmatig). De keuze hangt af van de doeltreffendheid in een bepaald geval, van intellectuele ontwikkeling en temperament en van persoonlijke voorkeur.

Men zegt wel eens, dat op die manier toch leven in de kiem gefnuikt wordt. Maar dat is een miskennis van de overdaad in de natuur. Het is eenvoudig uitgesloten dat iedere eicel tot ontwikkeling zou kunnen komen, om van de zaadcellen maar te zwijgen. Daarom is dit argument niet houdbaar. Maar dat wordt anders als de eicel eenmaal bevrucht is. Tegenover kunstmatige vruchtafdrijving moet men huiverig staan. Uiteraard is het moeilijk de grens te trekken tussen levenskiem en hoger georganiseerd leven. Er is dan ook een niet onbelangrijk verschil tussen vruchtafdrijving in de eerste of tweede maand en in de zevende of achtste maand. Maar dan komt een element van schroom tegenover een wordend individu in het geding, dat zich verzet tegen vruchtafdrijving, anders dan uit medische noodzaak. In verschillende landen denkt men daar anders over. Individuele sociale en culturele overwegingen kunnen inderdaad zwaar wegen; en evenzeer overwegingen ontleend aan de sociale noodzaak tot

geboortebepierking. Maar juist daarom dient het zwaartepunt gelegd te worden bij de tijdige voorkoming van ongewenste of onmenselijke zwangerschap. De middelen daartoe behoren dan ook vrijelijk ter beschikking te staan.

De belemmeringen die de Nederlandse wetgeving daaraan in de weg legt, zijn een uiting van geestelijke dwingelandij, waarbij de ene groep geheel onnodig zijn levenswijze tracht op te leggen aan de andere. Vrijheid immers verplicht niemand er gebruik van te maken; en de heersende vrijheidsbeperking berust zeker niet op een algemeen rechtsgevoelen. In het licht van de sociale wenselijkheid van geboorteregeling, is deze vrijheidsbeperking uitgesproken onverantwoord.

Geboorteregeling en bevolkingsdichtheid

Er is een samenhang tussen geboorteregeling en de opzienbarende groei van de wereldbevolking. Maar die samenhang is nogal ingewikkeld. Misschien zal de voedselvoorziening niet het grootste probleem blijken; de technische ontwikkeling gaat door en zal ook op dit gebied nog vele mogelijkheden kunnen openen. Eerder zal het ruimtegebrek zorgen baren, en het zal in elk geval nieuwe levensgewoonten meebrengen. Maar een plotselinge wijziging in de bevolkingsgroei brengt ook grote problemen mee. Er dient immers steeds een zo gunstig mogelijke verhouding nagestreefd te worden tussen kinderen en bejaarden en de produktieve leeftijdsgroepen. Dit alles legt de overheid de plicht op zich rekenschap te geven van de ontwikkeling der bevolkingsdichtheid.

Dat hoeft niet te leiden tot directe maatregelen, die allicht een onaanvaardbaar ingrijpen in het persoonlijk leven zouden meebrengen. Ook moet men zich weinig voorstellen van afschaffing van kinderbijslag en kinderaftrek, noch van invoering van extra belasting. Niet alleen dat daarvan de kinderen de dupe zouden worden, het veronderstelt bovendien een mate van overleg en vooruitziendheid bij de individuele burger, die als ze aanwezig waren, ook zonder deze maatregelen tot geboorteregeling zouden kunnen leiden. Daarom vormen opvoeding en voorlichting het werkelijke aangrijpingspunt voor dit probleem. De overheid doet al veel als ze de grondslag legt voor een goede algemene ontwikkeling en het particuliere initiatief de vrije hand laat. Het valt ook niet in te zien waarom voorlichtingsbureaus op dit terrein anders benaderd zouden moeten worden dan bijvoorbeeld bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden of medisch opvoedkundige bureaus.

Het komt er bij dit alles op aan dat het klimaat geschapen wordt, waarin de enkeling zijn verantwoordelijkheid waar kan maken. De overheid hoeft geen partij te kiezen (dat doet zij in Nederland thans wel!), maar dient het oog te

(slot op pagina 10)

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50 buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Een modern onderzoek naar een oud verschijnsel

Als Rotterdamse huisarts heeft dr. F. J. H. Wong Lung Hing een onderzoek naar de prostitutie ingesteld. De resultaten van dit onderzoek zijn neergelegd in het proefschrift waarop hij promoveerde. Onlangs is bij de uitgeverij *Bijleveld te Utrecht* een handelsuitgave van dit proefschrift verschenen onder de titel: „Prostitutie, een fenomenologische studie uit een huisartsen-praktijk” (f 12.50).

Onderzocht werden 220 normale vrouwen, 78 prostituees, 80 normale mannen en 20 soute-neurs, in totaal 398 personen. De uitkomsten van het onderzoek werden in tabellen opgenomen, met uitzondering van de gegevens van de te weinig representatieve groep van soute-neurs.

De homoseksuele prostitutie en de zich prostituerende heteroseksuele man zijn geen onderwerp van bestudering geweest in dit proefschrift.

Van oudsher heeft men het probleem van verschillende kanten benaderd en van tijd tot tijd overheerste dan de ene en dan de andere zienswijze, waarbij twee begrippen als het ware om de boventoon vochten: de promiscuïteit en de betaling. Wanneer men de verklaring uit de promiscuïteit als een zeer oude zou kenschetsen, is de sociale verklaring (het gebrek, de armoede, de betaling) een meer moderne zienswijze. Beide verklaringen voldoen bij nadere bestudering niet. Indien men ze al niet beide verworpt, neemt men toch aan, dat sociale en psychologische wisselwerkingen moeten worden aangenomen bij de genese van de prostitutie. Dr. Wong verwierpt promiscuïteit als wezenskenmerk van prostitutie. In zijn definitie acht hij dan ook prostitutie met één persoon mogelijk. Het betalingselement acht hij het meest intrinsieke. Hij legt er de nadruk op, dat de prostituee haar beroep uitoefent uit innerlijke noodzaak. Zijn definitie van de prostitutie luidt: „Prostitutie oefent die vrouw uit, die uit innerlijke noodzaak, tegen betaling van geld of voor ander voordeel, zonder dat zij dit geld of voordeel principieel nodig behoeft te hebben, met haar lichaam één of meerdere mannen seksueel bevredigt zonder dat zij zelf geheel of gedeeltelijk emotioneel deelneemt aan deze seksuele omgang, en hiervan een gewoonte of beroep maakt.”

De „innerlijke noodzaak” van de prostituee wordt historisch, sociologisch en psychologisch onderzocht.

Het historische deel lijkt me het minst doorwerkt. Na hetgeen over de historie van de prostitutie is geschreven (de literatuurlijst in dit opzicht is armoedig) is het ook overmoedig dit in 30 bladzijden te willen behandelen.

In het sociologische gedeelte komt de verhouding van prostitutie en frigiditeit naar voren. De prostituee manifesteert een negatieve instelling tegenover de man en pleegt frigide te zijn bij de seksuele omgang met de prostituut. Emotioneel neemt zij niet deel aan de seksuele relatie of de pseudoseksuele eenwording met de prostituut. Dr. W. schrijft dan ook (pag. 81) „zo gezien kan prostitutie principieel worden opgevat als een professionele frigiditeit”.

De prostituut

Schrijver schenkt grote aandacht aan het verwaarloosde onderdeel van de bestudering van de driehoek: prostituee – souteleur – prostituut, namelijk deze laatste. Prostitutie en prostitutie zijn een sociaal-psychologische eenheid. Historisch kan de prostitutie niet los worden gezien van het huwelijk, sociologisch kan de prostitutie niet worden begrepen zonder kennis van de prostitutie. Stuit men bij het onderzoek van de prostituee op grote moeilijkheden, schier onoverkomelijk zijn die bij het onderzoek van de prostituut. Van enkelen van

hen kon de familiestructuur worden nagegaan; hierbij is een sterke overeenkomst met de structuur van de prostituee opmerkelijk. In het persoonlijke gesprek bleek telkens angst voor een diepe relatie met een vrouw.

Het moeilijkste contact was te krijgen met de incidentele prostituut, terwijl zelfs niet bij benadering is vast te stellen hoe groot deze categorie is. De incidentele prostituut verzwijgt zijn daad voor iedereen, hij geneert zich en deze schaamte bleek van essentieel belang voor de sociologie van de prostitutie. Dr. W. merkt ten aanzien hiervan op (pag. 93): „Het grote percentage potentiële prostituuten verschuift ons probleem van de psychopathologie naar de sociopsychopathologie. Want een zo groot aantal mannen neurotisch te noemen, kan men niet zonder het gehele cultuurpatroon neurotisch te noemen. Dit maakt het prostitutievraagstuk tot een algemeen maatschappelijk probleem.”

In het hoofdstuk „psychologie” werkt schrijver de sociologische stelling nader uit, n.l. dat sociologisch gezien de frigide vrouw en de prostituee de prostitutie beantwoorden met

haar seksuele frustratie, haar narcisme. De enige van wie zij houdt is zichzelf. Haar libido heeft zich volledig gefixeerd op de eigen existentie. Hierdoor is het voor haar onmogelijk aansluiting te vinden bij de ander, d.w.z. als vrouw bij de man. De intieme seksuele relatie tot de souteleur kan in dit opzicht worden opgevat als een poging tot doorbreking van haar narcisme. De gestoorde verhouding tot de vader blijkt typerend voor de structuur van de prostituee en gevoelskilheid is kenmerkend voor haar persoonlijkheid. Het belangrijke probleem van de emotionele verwaarlozing (Bowlby) is in dit hoofdstuk te weinig uitgewerkt. Het hoofdstuk wordt besloten met de vaststelling dat de prostitutie houding van de souteleur, van de prostituut en van de prostituee symptomen zijn van een samenleving, die leidt aan gebrek aan liefde.

Van de gebruikelijke bestrijding van de prostitutie verwacht de schrijver weinig of niets. Wettelijke maatregelen kunnen geen resultaat opleveren. Belangrijk acht hij de bevordering van een goede gezinsstructuur. Het vrijer worden van de seksuele betrekkingen van de jongste generatie acht hij een voor het afnemen van de prostitutie gunstig verschijnsel.

Gé Nabrink

Interessant nummer van Rekenschap

Het juni-nummer van de 10e jaargang van *Rekenschap* opent met een lang, gedegen artikel van de hand van M. Jacobs over het bekende en veelomstreden boek van dr. J. H. v. d. Berg, waarvan nu de drie delen (*Metablica*, *Het Menselijk Lichaam I en Het Menselijk Lichaam II*) zijn verschenen. *Metablica* is de leer der veranderingen en de schrijver van het artikel schrijft terecht: „Het is ondenkbaar dat zijn (v. d. B.'s) boeken deze oplaag (elf drukken in zes jaar van *Metablica*!) gehaald zouden hebben als niet v. d. B.'s constatering... bv. waar hij spreekt over de „onzekerheid die al ons handelen doorwoekt” een weerklank hadden gevonden bij vele overigens flinke intelligente en evenwichtige mensen.” Recensent waagt het niet een oordeel uit te spreken over het artikel want hij behoort tot de weinigen, die het boek van v. d. B. nog niet hebben gelezen, maar hij kan wel beoordelen dat het stuk van Jacobs een uitstekende inleiding is tot de lectuur van het boek en dat het de vrucht is van veelzijdige, grondige en langdurige bestudering van de veelomstreden boeken.

Bij de lectuur trof het mij, hoe groot het gemis van Menno ter Braak in Nederland is. Zijn oordeel over het boek zou hout hebben gesneden waar nu òf absolute verwerping òf bijna ongezonde bewondering worden geuit. Jacobs' artikel, ofschoon sans reserve bewonderend, onderscheidt zich gunstig in het koor der beoordelaars, voorzover ik dat koor gehoord heb althans.

Prof. Landheer stond de tekst van zijn voordracht *Bewapening en ontwapening als factoren in de huidige wereldsituatie*, gehouden op de Voorjaarslanddag van *Socrates* in mei 1963, af voor *Rekenschap*. Het slot van de interessante voordracht luidt: „Er is geen weg van bewapeningswedloop naar totale ontwapening, tenzij via een catastrofe. De normale weg loopt eerst naar stabilisering, dan naar geleidelijke vermindering. Beide processen hebben behoefte aan nieuwe sociale vormen en aan een zekere institutionalisering, waarvoor veel werk, veel studie en veel offers – ook economische – vereist zijn. Het is echter dringend nodig, dat er iets gebeurt, want de weg, die wij op het ogenblik beschrijven, leidt niet tot een zichtbare en constructieve toekomst. Wij leven zonder toe-

komstbeeld en op korte termijn, en dat op zichzelf bewijst dat er behoefte is aan ingrijpende en verreikende veranderingen, die niet afgereageerd kunnen worden in eenvoudige, en bovendien verouderde wensbeelden.

Mevr. Huygens-Wijma vertaalde, op kundige wijze, een lezing van Julian Huxley, gehouden in november 1962 aan de Universiteit van Southampton over *Onderwijs en Humanisme*. In grote, forse lijnen schetst Huxley de eisen waaraan onderwijs, in de ruimste zin, in de toekomst zal moeten voldoen om in een snel en fundamenteel veranderende samenleving zijn functie te vervullen. Het is verfrissend en verhelderend om grote dingen zo groot en ruim beschouwd te zien maar deze toekomst ligt mij net te ver vooruit om er echt belangstelling voor te krijgen en verder treft het dat de „geesteswetenschappen”, de a-wetenschappen er wel erg karig vanaf komen bij de bioloog Huxley. Uw rec. mist de snaar om te beoordelen of deze voordracht werkelijk baanbrekend en reëel is of in vele opzichten te fantastisch.

Ik geloof, dat de vertaalster niet overal de voetangel heeft vermeden, die er in de betekenis van het Engelse woord *Science* ligt voor de vertaler. *Science* is in de eerste plaats natuurwetenschap en pas in de tweede plaats het algemene begrip wetenschap.

De rubriek *Uit de tijdschriften*, waarmee het interessante nummer sluit, bespreekt een studie van J. Niezing over *neo-nazisme* en *neofascisme* uit *Mens en Maatschappij* van april 1962. Uit het tijdschrift *Wetenschap en Samenleving* (december 1961 en januari 1962) worden de voordrachten besproken die gehouden zijn op het congres onder de titel: *Mensen als schaakstukken*. Drs. P. Thoenes' voordracht over „De kiezer, mat in drie zetten”, beschouwingen over de intellectueel en de politiek.

Mevr. dr. Zeldenrust-Noordanus' referaat over *Psychologisch marktonderzoek* heeft principiële kritiek op het boek van *Vance Packard* over de verborgen verleiders en prof. J. Linschotens voordracht over *Proefpersoon en cliënt in de psychologie* wordt tenslotte lovend besproken.

B.

Mededelingen

VOOR ONZE LEDEN

Tien jaar H. J. B.

Geheel juist is het opschrift van dit artikel niet, want de Humanistische Jeugd Beweging bestaat pas negen jaar. Maar haar oudste, nog bestaande afdeling, die in Amsterdam, kan bogen op een tienjarig bestaan, dat men feestelijk gaat vieren en dat voor ons een goede gelegenheid is om op deze plaats aandacht te schenken aan het bestaan van deze jongerenbeweging.

Voorop gesteld dient te worden, dat de H.J.B. de steun van het Verbond op prijs stelt, voor zover deze het jeugdbewegingskarakter van de H.J.B. niet aantast. De steun bestaat hoofdzakelijk uit een landelijk mentor, „die benoemd wordt door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond op voordracht van de H.J.B.”, zoals dat officieel heet. Zelf formuleren de jongelui het wat anders, zoals de huidige landelijke voorzitter, Marietje van Rossum, onlangs in een interview met een journalist van de Gelderlander Pers: „Er is alleen een 'mentor' benoemd op voordracht van de H.J.B. en door de H.J.B. te ontslaan wanneer men daar vindt, dat de man niet meer aanvaardbaar is.”

Uit hetzelfde verslag citeren wij ook: „De H.J.B. richt zich tot jongeren van 15 tot 23 jaar. Humanisme, zo kregen wij de indruk, betekent voor hen vooral: niet vastgelegd willen zijn op bepaalde onaantastbare leerstellingen, openheid naar alle kanten, ook naar het Christendom. Men nodigt regelmatig vertegenwoordigers van allerlei levensbeschouwingen uit om hun gedachten te presenteren en ter discussie te stellen. 'Een van onze leden is op die manier katholiek geworden en een ander mohammedaan, en de meesten natuurlijk humanist, maar voor hen allen was de H.J.B. een hulpmiddel om een bepaalde levensrichting te vinden en daar gaat het om,' aldus de voorzitter”.

De jubilerende Amsterdamse afdeling telt momenteel circa veertig leden, meest scholieren, sommigen werken en enkelen studeren. Dat de programmasamenstelling met een beperkt budget weleens moeilijkheden oplevert, is te begrijpen. Men is echter origineel en niet afkerig van toevalligheden. Een voorbeeld hiervan is het volgende verhaal: Al fietsend door Amsterdam dokterden twee bestuursleden afgelopen winter aan het programma, toen een reclamewagen van Lou de Palingboer hun pad kruiste. Zij hielden de wagen staande en vroegen of niet iemand eens iets zou kunnen vertellen. Zo kon het gebeuren, dat enkele weken later twee van Lou's naaste medewerkers in het midden van de H.J.B. verkeerden. „Een reuze rotlacher”, is

nog altijd het commentaar op deze avond. (Voor hen die het niet mochten weten: Lou de Palingboer is de oprichter en voorman van een religieuze sekte en de man meent een nieuwe incarnatie te zijn van Christus). Ook hebben zij eens lieden op visite gehad van de Morele Herbewapening, maar hun kritisch, zelfs enigmatische cynisch ingestelde nuchtere kijk op dit soort zaken, neemt elke vorm van ongerustheid voor eventuele calamiteiten weg.

Gelukkig kennen zij ook serieuze zaken, zoals de Jeugd Verenigde Naties, die werd georganiseerd door de Amsterdamse Jeugd Raad en waaraan een groot aantal jeugdorganisaties hebben deelgenomen. De Amsterdamse H.J.B. vertegenwoordigde Indonesië (het was nog voor de overdracht van Nieuw-Guinea). Zij zijn toen voor de Nordwest Deutsche Rundfunk geweest en zij hebben aan dit spel uitstekende relaties overgehouden met de Hervormde Jeugd Raad. Al met al was er een heel seizoen van voorbereiding in dit evenement gaan zitten en ze hadden het terdege gedaan.

Over de festiviteiten ter gelegenheid van het tienjarig bestaan vertelt de voorzitter van het lustrumcomité, de lakonieke 22-jarige student in de scheikunde, Roel Prins, dat deze zich niet zullen beperken tot de voor alle leden, oud-leden, H.V.-leden en andere belangstellenden toegankelijke avond op 28 september a.s. in de aula van het Spinoza Lyceum te Amsterdam. Op het programma staan dan o.m. een feestrede van de heer W. Holtland, voorzitter van de H.V.-federatie Amsterdam over „Heeft het Humanistisch Verbond (nog) voldoende aantrekkingskracht voor de jeugd?” en na de pauze het toneelstuk „'t Spel is Uit” van Samuel Beckett, gespeeld door de toneelgroep van de studentenvereniging Olofspoort. Voor de Amsterdamse leden zal er dan nog een forum-avond komen, waar een viertal oud-voorzitters van de H.J.B., o.w. de medespelende in 't Spel is uit, Walter van der Kooi, de degenen zullen kruisen over de kwestie „Hoe zagen wij de H.J.B. toen we voorzitter werden en hoe denken we er nu over”. Waarlijk een interessant onderwerp. Ook zal er nog een weekend ergens buiten komen, dat best plezierig zal worden, al praten ze daar niet te veel over.

Wij zullen er hier ook verder het zwijgen toe doen, maar niet voordat we Amsterdam en de H.J.B. nog vele voorspoedige jaren hebben toegewenst.

M. V.

Een Humanistenplicht

Al eerder is hier en daar gesproken en geschreven over de zo dringend noodzakelijke vermeerdering van het ledental en de campagnes, die in het zojuist begonnen seizoen gehouden zullen worden. Van uw gemeenschapsbestuur zult u ongetwijfeld nog wel horen over een en ander, zo dit al niet is gebeurd.

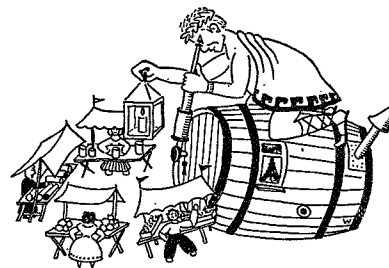
Toch willen ook wij vanaf deze plaats er op wijzen, dat het de plicht van elk Verbondslid is, om adressen op te geven van families of alleenstaande personen, die zijns inziens lid van het Humanistisch Verbond, contribuant van het Centrum voor Humanistische Vorming of de Stichting Socrates, abonnee op Mens en Wereld (bent u zelf al abonnee?), Het Woord van de Week of Rekenschap, zouden kunnen en behoren te zijn. Gaat u in gedachten al uw familieleden, vrienden, kennissen en burens eens na en komt u er een tegen voor een van de hiervoor genoemde categorieën, schrijft u zijn of haar naam dan even op een briefkaart, het adres en eventueel het telefoonnummer en zendt dit aan uw gemeenschapssecretaris of – indien u algemeen lid bent of het op te geven adres buiten uw gemeenschap ligt aan het Centraal Bureau, Oudegracht 152 te Utrecht.

Bedenkt u wel, dat de uitvoering van het vele belangrijke werk – reeds ondernomen of op stapel staand – in hoge mate afhankelijk is van u en van hem, die nog lid moeten worden.

Overigens kunnen we u geruststellen als u bevreesd mocht zijn dat uw familie, vrienden of kennissen tot het lidmaatschap geprest zullen worden. Zij krijgen slechts een folder thuis met een machtigingskaart, die ze ingevuld op kunnen zenden als zij nadere kennismaking met het Verbond op prijs stellen. Ook tijdens wat dan volgt zal van enige dwang geen sprake zijn. Hun zal alleen zoveel verteld worden over het humanisme en de betekenis en het werk van het Humanistisch Verbond voor hun zelf en voor anderen, dat zij het als een dwingende noodzaak zullen voelen, lid te worden.

Dat dit verstrekken van informatie noodzakelijk is moge blijken uit het volgende voorval. Nog niet zo lang geleden wist iemand (een buitenstaander uiteraard) te vertellen, dat het H.V. een soort kerk was. Volgens hem hadden we zelfs een soort dominee. Hij bedoelde onze geestelijke raadslieden, maar dat dezen met dominees verward worden, bewijst wel dat er nog misverstanden bestaan omtrent het Verbond.

Zorg er dus voor, dat de brievenbus van uw gemeenschapssecretaris en die op de Oudegracht te klein is voor alle adressen, die u opgeeft. 't Is voor u een kleine moeite en voor 't Verbond van bijzonder veel belang.

Plichtsgetrouwe Diogenestor gaat in gedachten zijn familieleden, vrienden, kennissen en burens na voor de genoemde categorieën.

Uw taak: hun toekomst! **Centrum voor Humanistische Vorming**

Bijdrage f 3,75 per jaar. Giro: 60 84 68 t.n.v. het Centrum Oudegracht 152, Utrecht.

Het hoofdbestuur besprak . . .

de oprichting van de gemeenschap Castricum als afsplitsing van de gemeenschap Alkmaar. Gezien de voorspoedige groei van het werkgroepje gedurende het afgelopen seizoen, waren er geen bezwaren en werd het betreffende voorstel goedgekeurd.

Ook werd gesproken over de nieuwe stichting Humanistisch Opleidings Instituut waarover elders uitvoerig wordt bericht.

Veel aandacht kreeg de nota over de Public Relations, die door het D.B. was voorbereid o.m. naar aanleiding van de op het congres gemaakte opmerkingen. Public Relations strekken zich over een veel groter gebied uit, dan de eigen publikaties en de artikelen in de grote pers. Een van de belangrijke onderdelen is bijvoorbeeld het bij alle mogelijke gelegenheden „acte de présence” geven en dat betekent dus ook aanwezig zijn op algemene vergaderingen van grote, aanverwante en andersoortige organisaties, het bijwonen van jubileum-, afscheidsrecepties e.d. Over het algemeen, zo werd geconstateerd, kwijt het Hoofdbestuur, en met name het Dagelijks Bestuur, zich op landelijk niveau naar behoren van deze representatieve verplichtingen, maar het kan uiteraard altijd nog beter. Even belangrijk is het natuurlijk dat de gemeenschappen en vooral hun besturen dit op plaatselijk niveau eveneens doen. Daar wil het nog weleens aan ontbreken. Zo wist een van de hoofdbestuursleden te vertellen, dat het bestuur van een grote gemeenschap het nut niet kon inzien van het bijwonen van de nieuwjaarsreceptie, die de burgemeester aldaar ter stede elk jaar houdt. Verwonderlijk, want bij zo'n gelegenheid maakt men relaties, leert men mensen kennen en men komt – als het even kan – nog in de krant, niet als persoon, maar als organisatie. Zo zijn er wel meer onderdelen –

men vindt ze terug in de documentatie – die niet altijd de volle aandacht genieten.

In het raam van de Public Relations kwam ook de Humanistische Documentatiedienst ter sprake en de wisseling van redactie. Vergelijkt men deze documentatie met die van andere, soortgelijke organisaties, dan kan het Humanistische Centrum Mens en Wereld, die deze publikatie verzorgt, de vergelijking best doorstaan. Op het gebied van de publiciteit kon de verheugende mededeling gedaan worden, dat met de VARA overeenstemming is bereikt voor vier televisie-uitzendingen in het seizoen 1963-1964. Inleidende besprekingen over de uitzendingen zijn al gevoerd en zij zullen op dezelfde basis plaatsvinden als de radiotoespraken, dus onder verantwoordelijkheid van het H.V.

Een nauw met de Public Relations samenhangend onderwerp was het ledental, waarover het D.B. al eerder een nota had samengesteld, die thans wederom in behandeling kwam, gezien de opmerkingen die tijdens de vorige vergadering waren gemaakt en het bij een deskundige ingewonnen advies. Het gehele plan de campagne werd punt voor punt onder de loep genomen en enkele kleine correcties werden aangebracht. De algemene teneur is wel, dat het Hoofdbestuur en het Centraal Bureau doen wat zij kunnen, maar dat de uiteindelijke resultaten afhankelijk zullen zijn van wat de gemeenschappen zullen doen.

Al met al waren het vruchtbare discussies over Public Relations en het ledental, c.q. de ledenwerving, die hun weerslag zullen vinden (en inmiddels reeds gevonden hebben) in de gedetailleerde uitwerking van de plannen, die gemeenschappen zullen worden toegezonden of bij het verschijnen van dit nummer reeds toegezonden zijn.

Nieuwe uitgaven

De humanist tussen de wereldmachten,

is een uitgave, waarin de voordrachten zijn opgenomen, die gehouden werden tijdens het 15e congres van het H.V. dit jaar te Utrecht. In de inleiding geeft dr. J. P. van Praag een overzicht van de stand van zaken. Hij schetst het standpunt dat het Verbond tot nog toe heeft ingenomen in de kwestie van oorlog en vrede en het belang van het bekende Statement van het IHEU-congres te Oslo. Mr. dr. H. J. Roethof gaat in op het thema „Recht en macht in een veranderende wereld”. Drs. J. Koopman zet „Wereldeconomie en vredeskansen” tegen elkaar af en prof. dr. B. W. Schaper tracht de positie van „De humanist tussen de wereldmachten” te bepalen. Verder zijn de resoluties van het H.V.-congres en „De verklaring over de wereldpolitiek” van het IHEU-congres te Oslo in 1962 opgenomen.

Dit geschriftje kan ons de basis verschaffen voor discussies in de gemeenschappen, opdat wij beantwoorden aan onze opdracht „dag in dag uit, jaar in jaar uit bezig te blijven met de vraag: Wat kunnen wij bijdragen?” (De brochure is bij de brochurehandelaar en bij het Centraal Bureau te verkrijgen à f 0,95 per exemplaar).

Wat is eigenlijk Humanisme?

Wat doen die Humanisten?

zijn twee radiolezingen, respectievelijk van dr. J. P. van Praag en de heer Th. W. Polet, die thans in één brochure zijn uitgegeven. Het 15 pagina's tellende boekje zal in het kader van de actie „informatie verstrekken” aan alle nieuwe belangstellenden worden gezonden, hetgeen niet weg neemt, dat het ook voor hen die reeds lang lid zijn tal van wetenswaardige zaken bevat. (Eveneens verkrijgbaar bij de brochurehandelaar of het Centraal Bureau à f 0.15 per stuk).

Enkele andere belangrijke uitgaven van het Verbond zijn:

De dag ligt nog voor ons (schets van een humanistisch wereldbeeld) door dr. J. P. van Praag f 0,35

De Idee van de Openbare School, door dr. J. C. Brandt Corstius f 0,60

Wat ben ik eigenlijk? f 0,25

Dit wordt gedaan f 0,30

Een verrassende ontmoeting f 0,25

Beginsel en Doel van het Humanistisch Verbond f 0,25

Echt en onecht in geloof en ongeloof, door prof. dr. T. T. ten Have f 0,75

Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom, door A. J. Groenman-Deinum f 0,75

Modern Humanisme, door dr. J. P. van Praag (overdruk uit Scientia) f 1,75

Humanisme en Rede, een serie opstellen van:

J. P. van Praag: Inleiding

T. T. ten Have: Rationeel Humanisme

Albert Daan: Het begrip rede

Libbe van der Wal:

De draagkracht van de rede

H. J. Blackham: De toets der rede
H. Bongers: Verdraagzaamheid en rede f 2,25

Abonneert u op „Het Woord van de Week” het orgaan van de „Humanistische Luisterkring”.

Het abonnementsgeld bedraagt f 4,— per jaar.

Administratie Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 58.

Humanistisch vormingsonderwijs

Door de afgelopen vakantieperiode is er uit den lande weinig nieuws te melden. Wel kan melding gemaakt worden van vier erkende vormingsleiders met de status van voorlopig docent.

Dr. J. Cohen is op verzoek van de gemeenschap Leiden sinds september 1961 als zodanig werkzaam met een cursus buiten schoolverband voor leerlingen tussen 13 en 18 jaar van het V.H.M.O.

Dr. P. D. van Royen is op verzoek van de gemeenschap Groningen vorig jaar december gestart met een cursus buiten schoolverband voor leerlingen van de Rijksschool aldaar.

De heer E. Davids geeft vanaf september '61 in schoolverband vijf groepen van de Bedrijfschool Stork-Dijkers te Hengelo les gedurende 1 uur per week.

De heer D. E. Goedhart heeft in schoolverband 12 groepen van de Havenvakhschool te Rotterdam gedurende 1 uur in de vier weken sinds oktober 1962.

Uiteraard zijn er in het bijna achttienjarig bestaan van het Verbond meerdere groepen geweest, die echter na enkele jaren weer ophielden, doordat de docent geen tijd meer had of

er voor een bepaald cursusjaar niet voldoende belangstellenden waren. Maar toch is door de hier genoemde docenten en door de velen, die het in het verleden gedaan hebben, bewezen dat het kon en dat het ook nu mogelijk is.

Een ander facet is, dat deze maand de cursus voor vormingsleiders van het nieuw opgerichte Humanistisch Opleidings Instituut begonnen is. De cursus leidt ten dele ook op voor geestelijk raadsman, zowel civiel als militair (zie ook „De Humanistische Beweging” onder Militairen). Circa 20 deelnemers gaan zich gedurende twee jaar intensief bekwalen in allerlei vakken om straks te kunnen optreden als vormingsleiders en -leidsters of om een aantal reeds als zodanig werkzame vormingsleiders te kunnen coachen. Ook hier zit dus perspectief in. Of dit alles verdere resultaten zal hebben, zal in hoge mate afhangen van de vraag of wij, met elkaar, het Centrum voor Humanistisch Vormingsonderwijs tot een bloeiend instituut kunnen maken. Alhoewel de eerste stappen op deze weg niet tot pessimisme aanleiding geven, zal er toch met man (en vrouw) en macht gewerkt moeten worden.

De Humanistische beweging

Functionarissen

De bijeenkomst voor bezoldigde functionarissen van de bij het Humanistisch Centrum Mens en Wereld aangesloten instellingen, gehouden op zaterdag 6 april in „De Ark” te Nunspeet, mag geslaagd genoemd worden. Er waren ruim 40 aanwezigen.

De nadruk lag geheel op onderlinge kennismaking en ontmoeting, en kennisneming van elkaars werk. Alle aanwezigen hebben met enige verbazing geconstateerd, hoezeer de medewerkerscorpsen van leidinggevende functionarissen van de deelnemende organisaties in de afgelopen jaren zijn gegroeid. Alleen al hiermee is meteen de noodzaak van een onderlinge uitwisseling wel volledig aangetoond. Wel mag hieraan worden toegevoegd, dat na afloop alle deelnemers wel overtuigd waren iets te hebben gehoord over de anderen, doch bij lange na niet voldoende. Ter vergadering werd dan ook door alle deelnemers instemming betuigd met het plan, de bijeenkomst volgend jaar te herhalen, en dan meer ruimte te geven voor informeel contact enerzijds en verdieping van de uit te wisselen gegevens over taken en functies anderzijds.

Bejaarden

Zeer binnenkort zal een begin worden gemaakt met de bouw van het bejaardencentrum „Humanitas” te Deventer in de Keizerslanden. Het centrum, een ontwerp van het architectenbureau ir. W. P. C. en D. E. C. Knuttel, omvat een pensiontehuis, bestaande uit 204 eenpersoons- en 40 tweepersoonskamers, en twintig vrijstaande galerijwoningen. De bouwkosten zullen ruim vier miljoen gulden bedragen.

Militairen

Verschenen is het jaarverslag over 1962 van Humanistisch Thuisfront. Het Vormingscentrum „Het Coornherthuis”, waar dienstplichtigen zich gedurende drie dagen kunnen bezinnen op allerlei levensvragen had in 1962: 2836 bezoekers (tegen 2715 in 1961). De bezoekersaantallen in de militaire tehuizen van het thuisfront waren in 1963 als volgt:

Adlerhuis te Amersfoort	5.400
De Leemberg te Nunspeet	45.000
De Woldberg te Doornspijk	89.500
Het Hunnehuis te Havelte	45.000

Verder deelt het jaarverslag mede, dat in de loop van 1962 een begin gemaakt werd met een opleiding voor geestelijke raadslieden in het leger, om gereed te kunnen zijn als deze in het leger worden toegelaten. De opleiding duurt twee jaar en heeft betrekking op de volgende vakken: humanistiek, filosofie, psychologie, pedagogie, groepswerk, christendom, bijbelkennis, oosterse godsdiensten, maatschappijbeeld, praktische vorming.

De lessen worden gegeven in het Erasmushuis te Utrecht. Als docenten treden op: drs. W. van Dooren (filosofie), prof. dr. T. T. ten Have (psychologie), H. H. J. Lips (praktische vorming) en dr. J. P. van Praag (humanistiek). Voor het nieuwe cursusjaar hebben hun medewerking toegezegd: prof. dr. H. Berkhof (bijbelkennis), dr. L. van Gelder (andragogiek) en dr. P. Thoenes (sociologie). De cursussen zijn voor het thans begonnen seizoen overgenomen door het Humanistisch Opleidings Centrum en lopen ten dele parallel met de opleiding voor vormingsleider Humanistisch Vormingsonderwijs in het Voortgezet Onderwijs. Zij, die de opleiding

Steunfonds praktisch humanisme

Heeft u ook een goede vakantie achter de rug? Ik hoop het voor u. Wat een heerlijke tijd, ook al valt er wel eens een buitje. Geen problemen over het dagelijks werk, geen vergaderingen, besprekingen, conferenties, ja zelfs geen gepieker over het Steunfonds.

Maar, die thuiskomst. Bij de posterijen zijn ze kennelijk niet met vakantie geweest. Een respectabele stapel brieven, kranten en tijdschriften herinnert ons eraan, dat het zalig niets doen maar enkele weken duurt. Niet onmiddellijk al die brieven open maken. Dat kan tot morgen wachten.

Eén categorie uitgezonderd. De groene giro-enveloppen van het Steunfonds. Zou er in deze periode, waarin het organisatieleven volkomen stil lag, nog iemand aan het Steunfonds gedacht hebben?

Laat mij u niet in het onzekere laten en nuchtere cijfers voorleggen.

Op 1 juli 1963 bedroeg het saldo	f 73.196,31
Op 1 augustus 1963	f 83.394,14
Op 21 augustus 1963	f 85.225,38

Ruim f 12.000,- zo maar, vanzelf op de bekende girorekening. Nou ja, vanzelf...

Nu nog vier maanden en we weten wat 1963 uiteindelijk heeft opgeleverd. Zal dat voldoende zijn om het praktische werk van het Verbond te financieren? Zou er nog wat over blijven voor het Steunfonds om in 1964 mee te werken? Passeren we de f 100.000,-?

Op die vragen kunt u antwoord geven. U kent het gironummer!

giro **6168** t.n.v.

Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort.

volgen teneinde in de strijdkrachten werkzaam te zijn, krijgen in „Het Coornherthuis” gelegenheid zich ook in de praktijk te bekwaamen voor hun toekomstige taak.

Studenten

De Studenten Vereniging op Humanistische Grondslag Socrates heeft er weer een afdeling bij sinds 21 mei j.l., toen na vier jaar de afdeling Utrecht weer werd opgericht. Dr. Goudsblom sprak over de vraag of het atheïsme als een levensbeschouwing moest worden gezien of niet. Van het grote aantal belangstellenden gaf vrijwel iedereen zich als lid of belangstellend lid van de heropgerichte afdeling op.

Jeugd

Na afdeling Leeuwarden, opgericht op 20 januari 1963, is de Humanistische Jeugd Beweging op 21 maart uitgebreid met afdeling Zeeland. Deze afdeling telt op het ogenblik 14 leden. Het dozijn afdelingen is hiermee volgemaakt.

Internationaal

De Executive Committee van de International Humanist and Ethical Union heeft op 6 en 7 juli vergaderd in het Erasmushuis te Utrecht. Besproken werden onder andere het verzoek om toelating van een paar kleinere groepen te weten de East Pakistan Humanist Association en de Humanist Fellowship of Montreal. Het volgende congres van de IHEU zal waarschijnlijk plaats vinden in 1966 te Parijs.

Hum. St. Mens en Wereld

Verschenen is het jaarverslag over 1962. Uit dit verslag blijkt dat het bestuur als volgt was samengesteld: Dr. J. P. van Praag (H.V.) voor-

zitter; Mej. M. Dijkstra (Humanitas) *vice-voorzitter*; H. van Schaaik (Humanitas) *secretaris*; Drs. J. Koopman (H.V.) *penningmeester*; H. Bosselaar (H.V.) *2e secretaris*; J. Pasman (Bureaux Levens- en Gezinsmoeilijkheden); Mr. M. Knap (Hum. Stichting Huisvesting Bejaarden); Dr. E. Nordlohne (Hum. Thuisfront); A. J. Hekkelman (Weezenkas); Mej. M. E. ter Heege (Hum. Werkgemeenschap P.v.d.A.); Mevr. Mr. H. Singer-Dekker (Pers- en Doc.-dienst).

De werkzaamheden van het Centrum concentreerden zich in hoofdzaak op het sociologisch onderzoek, de persdienst en de ontmoetingsbijeenkomsten voor buitenkerkelijken. De directeur van het Hum. Instituut voor Sociologisch Onderzoek (HISO), Prof. Dr. T. T. ten Have werd op zijn verzoek vervangen door Drs. H. van Wieringen. Het onderzoek naar de buitenkerkelijkheid, dat in het kader van het HISO wordt uitgevoerd, was bij het beëindigen van het verslagjaar in het stadium van afwerking.

Het onderzoek-bejaarden in Amsterdam, dat samen met anderen werd verricht, werd afgesloten.

De ontmoetingsbijeenkomsten met buitenkerkelijken die sinds 1959 op zeer beperkte schaal hebben plaats gehad, hebben tot resultaat gehad dat in een plaats een werkgroep op eigen wijze is blijven voortwerken.

De Pers- en Documentatiedienst verzorgde onder meer het maandelijks bulletin „Humanistische Documentatiedienst”. Het verslag constateert dat de belangstelling van de zijde van de pers voor manifestaties en activiteiten uit de humanistische wereld bevredigend was.

De Pers- en Documentatiedienst verzorgde ook het nieuwspraatje voor de humanistische uitzending van de Radio Wereldomroep, die eens per kwartaal zo'n uitzending verzorgt. Door de bijzondere samenstelling van de programma's is dit nieuwspraatje in het verslagjaar slechts tweemaal uitgezonden, het is echter niet de bedoeling dat dit zo blijft.

(Berichten ontleend aan de Humanistische Documentatiedienst)

Auto Humanisme of gemeenschapsleven?

In het juni-nummer van Humanistisch Contact van de H.V.-gemeenschap Groningen en de ter plaatse bestaande afdeling van Humanitas, schrijft de heer Beckman een artikel onder de titel: „Auto Humanisme?” Hij schildert in suggestieve taal achtereenvolgens een beeld van een Amerikaanse, wat wij zouden willen noemen „drive in-kerk” en in korte trekken het idyllische dorpskerkje van weleer in Nederland. Vervolgens poneert hij, dat „de autokerk haar aanhangers zoveel mogelijk tegemoet komt. Zij ruimt voor velen de hinderpalen weg, die met het wezen van de godsdienst niet te maken hebben en zij die anders wellicht weggebleven waren, komen.” Even verder staat dan „en met het gehalte van hun godsdienstigheid heeft het niets te maken.” Over dat gehalte lezen we iets in het blad van Het Leger des Heils, de Strijdkreet van 27 juli j.l. De redactie van het orgaan van de Oecumenische Kerken in Nederland heeft prof. Berkhof na zijn bezoek aan Amerika om enige indrukken gevraagd. Na veel lovende woorden, komt een stukje, dat we hier graag volledig citeren: „Er zijn echter ook andere verschijnselen: voor het eerst sinds vele jaren bleef de groei der gezamenlijke kerken achter bij de groei van het gehele volk. Welke betekenis dit

feit heeft (uitzondering of symptoom?) zal de naaste toekomst leren. De neiging van Amerika om gevoelig te zijn voor het uiterlijk succes is nog algemeen. Maar er zijn onder de predikanten en gemeentelieden ook anderen. Een artikel in één der weekbladen, geheten: „Waarom ik het ambt verliet” (Why I quit the ministry), heeft grote verontrusting gewekt. Een gewezen presbyteriaanse predikant beschrijft daarin nuchter zijn ervaringen. Hij kwam tot de conclusie dat hij niet als dienaar van Christus werd beschouwd, maar als de gesalarieerde manager van een club, die de best betalende leden naar de ogen heeft te zien. Daarom ging hij heen. Ook velen die blijven, hebben op dit punt bange vragen. Zij zien uit naar een loutering van het kerkelijk leven.”

Keren wij terug naar de heer Beckman, als deze zich, al bezinnend op de slechte opkomst op onze bijeenkomsten, afvraagt: „Moeten wij ook niet eens de moed hebben om van al tamelijk platgetreden paden af te wijken en door een op dat merendeel beter afgestemde aanpak hun tegemoet treden, die bij ons horen en toch niet bij ons komen?” Als slot van het artikel staat er dan: „Wil het H.V. echter meer buitenkerkelijken bereiken dan tot nu toe, dan kunnen

we toch wellicht in de autokerk der Amerikanen een vingerwijzing zien voor het zoeken naar nieuwe wegen.”

Wanneer de heer Beckman meent, dat we naar een beter afgestemde aanpak moeten, dan gaan we daar onmiddellijk mee akkoord. Ziet hij de Amerikaanse autokerk als een vingerwijzing, dan zou ik daar persoonlijk de dienst in een Amerikaanse negerkerk tegenover willen stellen. Alleen al bij het horen van een dergelijke dienst krijg ik dat warme gevoel van „die mensen beleven daar gezamenlijk iets.” En laat men mij er nu niet van beschuldigen, dat ik de H.V.-bijeenkomsten wil transformeren in kerkdiensten compleet met spirituals. Verre van dat. Ik meen echter dat het belang van een deel van onze *gemeenschapsbijeenkomsten* ligt in het *gemeenschappelijk* beleven en ervaren er van. Het waardevolle van het *gezamenlijke*, het in *gemeenschap* zijn met anderen. Dit vereist een opnieuw dóórdenken en waarderen van wat „gemeenschap” voor ons te betekenen kan hebben. Hoe dat vorm moet krijgen en dat zit gelukkig niet alleen in de bijeenkomsten, maar in de totale activiteit van een gemeenschap. Dit kan reeds tot uiting komen in de verschillende vormen van het er voor elkaar zijn, het contactbezoek e.d. Ook hebben sommige gemeenschappen al blijk gegeven van een nieuwe aanpak. Ik denk hierbij aan de Haagse kastelentocht, die noodt tot gezamenlijk beleven van schoonheid. De verschillende familie- en landdagen en de Eiland-Instuif van Tuinsteden-West, toen gezamenlijk rust en ontspanning werden ervaren en beleefd. Ik weet ook, dat tegen al deze vormen kritiek is, maar toch zullen wij al tastend en zoekend nieuwe wegen moeten vinden, die niet leiden tot een club, waarvan het van standing getuigt als je er lid van bent en waar het je zo gemakkelijk mogelijk gemaakt wordt.

Een vingerwijzing naar een Amerikaanse autokerk komt mij voor als een verwijzing naar een autokerk-hof.

M. V.

Nieuws (?) uit de gemeenschappen en gewesten

Bij het ter perse gaan van dit nummer was nog weinig bekend uit de gemeenschappen en gewesten. Van enkele hebben we al gelezen, dat ze met goede voornemens beziel het nieuwe seizoen gaan beginnen en van de andere willen we onmiddellijk aannemen, dat het bij hun niet anders is.

Niet alle leden zullen zo H.V.-lid pur sang zijn, dat zij tijdens hun vakantie een humanistisch centrum uit de 16e eeuw gaan bezoeken en daar dan ook nog uitvoerig verslag van uitbrengen in hun gemeenschapsblad. Schrijver dezes heeft zich er een keer aan gewaagd en is op zoek gegaan naar het huis, waar Erasmus tijdens zijn Bazelse periode verbleef. Het heeft hem een gehele ochtend gekost en toen hij eenmaal in de Erasmusstube stond, was het beslist niet om over naar huis te schrijven, laat staan in zijn gemeenschapsblad. Weliswaar stond midden in de kamer de lessenaar waaraan de grote meester had gewerkt en waaraan hij door Holbein de Jonge is vereeuwigd, maar voor de rest was het een stoffige, rommelige bende. Anders is het de heer D. IJ. vergaan, blijkens een verslag in Gemeenschap, orgaan van de gemeenschap Utrecht. Selestat is een plaats in de N.O.-hoek van Frankrijk, waar een van de grote herinneringen aan het humanisme de prachtige bibliotheek is. In uitbundige bewoordingen beschrijft de heer D. IJ. de wiegedrukken, handschriften, calligrafieën en over de grondlegger van de bibliotheek, Beatus Romanus, een bekende tijdgenoot van Erasmus. De laatste heeft een gedicht aan Selestat of Schlettstat, zoals men daar zegt, gewijd. Wellicht is het iets als u nog met vakantie moet en anders volgend jaar.

„Verbondenheid” is het orgaan (wie, oh wie bedenkt eens iets origineels voor „orgaan”, „contactorgaan”, „mededelingenblad” en meer van dit soort vervelende en versleten aanduidingen voor drukwerkjes die heel vaak goed verzorgd zijn en waaraan veel vrije tijd is besteed) van de gemeenschap Amersfoort. Deze gemeenschap is lid van de plaatselijke overkoepeling van het verenigingsleven, de Amersfoortse Gemeenschap. Hierover lezen wij in het juni-nummer van Verbondenheid, dat er een zeer geslaagde stroopwafel- en oliebolvenver-

koop is geweest ten bate van de fruitmandjesactie voor chronische zieken, georganiseerd door de sectie Vrouwen van de A.G. Van de opbrengst van de verkoop van 400 blikken stroopwafels (30.000 stuks) en 12.200 oliebollen worden fruitmandjes gekocht, die dan door de dames naar de zieken worden gebracht. Een leuke activiteit voor een bijzonder sympathiek doel. Tot slot, de dames van het Hum. Verbond verkochten 29 blikken stroopwafels. (Wij vragen ons af of dit toen humanistische stroopwafels zijn geworden om nieuwe leden mee te werven, de red.)

Overigens behoort ook tot de activiteiten van de Amersfoortse Gemeenschap het organiseren van een cursus Individuele Zelfbescherming. Duur: drie keer één ochtend. Gezien het feit, dat men zich bij mevrouw zus en zo op moet geven en dat de cursusleidster mevrouw die en die is, nemen we aan, dat deze activiteit ook wordt georganiseerd door de Sectie Vrouwen en bestemd is voor de Amersfoortse dames. Heren, opgepast!

In het afgelopen seizoen zijn we nog weleens op bestuursvergaderingen geweest in de diverse gemeenschappen. Men hoort dan weleens dingen, die te denken geven. Bij de ingekomen stukken deelde de secretaris mede, dat hij een overlijdensbericht had ontvangen van een van de leden. Daarna kondigde de geachte secretaris aan: „uit naam van het bestuur heb ik hen een briefje gestuurd.” Van geheel ander aard was het bestuur, dat delibereerde over de afvaardiging van een van de leden (die niet aanwezig was) naar een bijeenkomst, toen een van de aanwezigen opmerkte: „och, de man gaat er heen, zit er maar wat, eet er mee en... uiteindelijk komt er niks uit!”

Dat wij een zeer machtig hoofdbestuur hebben, getuige het volgende. Aan het eind van een zeer lang en ingewikkeld betoog sluit de voorzitter af met de opmerking: „... en als de kogel dan door de kerk is, als ik dit zo eens mag zeggen in deze humanistische kring...” Onmiddellijk haakt onze organisatie-secretaris in op het betoog van de man, met de woorden: „Behoudens de goedkeuring van het hoofdbestuur...” Voor het geval u het dus nog niet wist.

Benoemingen

In de afgelopen maanden heeft het Hoofdbestuur vijf geestelijke raadslieden voor gedeteneerden benoemd. Het zijn de heren: W. Katelein, Ruusbroechhof 14, Alkmaar; J. W. Martijn, v. d. Duyn van Maasdamweg 3, De Bilt; N. Schouten, Groene Zoom 323, Rotterdam; H. G. van der Sleen, Hoofmanstraat 24, Haarlem en G. Weeda, Burg. Doornlaan 9, Zwijndrecht.

Kerstmis 1963

Dit jaar zal het Kerstkamp gehouden worden van dinsdag 24 december na het diner t/m 29 december eveneens na het diner.

Voor onze leden is de gelegenheid opgesteld om zich reeds vóór 1 oktober hiervoor op te geven. Na 1 oktober worden de dan nog beschikbare plaatsen in volgorde van binnenkomst afgewikkeld.

De prijs bedraagt f 40.- voor volwassenen, f 30.- voor de kinderen van 6 t/m 11 jaar en f 20.- voor de kleineren van 0 t/m 5 jaar.

U kunt zich aanmelden bij „de Ark”, Belvédèrelaan 14 te Nunspeet. Telefoon 0 34 12-24 04.

BART DE LIGT

25 jaar na zijn overlijden

Op korte termijn een artikel te schrijven naar aanleiding van de vijfentwintigste verjaring van zijn sterfdag is een moeilijke opgave, aangezien De Ligt's werkzaamheden op veel breder terrein liggen dan de meeste mensen van vandaag denken, die zijn naam alleen kennen als bestrijder van de oorlog en de maatschappelijke condities, die in de tijd van zijn activiteit – dat is dus van de Eerste Wereldoorlog van 1914 tot aan zijn dood in 1938 – eraan ten grondslag lagen.

Hij was in 1883 geboren als de zoon van een rechtzinnig predikant. Het kostte hem vanzelfsprekend aanzienlijke moeite zich aan de orthodoxe levens- en wereldbeschouwing, waarin hij opgevoed was, te ontworstelen. En hij vervolgde deze weg tot hij in de inleiding van het boek „Kerk, Cultuur en Samenleving” in 1925 verklaren kon, dat hij zich geen christen meer noemde en zelfs aarzde zich „religieus” te noemen, „omdat ik alle officiële religie wantrouw, omdat men werkelijke religie slechts beleeft bij ogenblikken en men vooral op dit gebied van zichzelf beter te weinig zegt dan te veel.” In 1915 was van hem een boek verschenen, dat tot titel droeg „Christen-Revolutionair, over het dramatisch karakter van de godsdienst”, een bundel preken, waaruit de diepe indruk bleek, die het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog op de jeugdige predikant gemaakt had. De titels van twee hoofdstukken geven voldoende duidelijk de strekking van het boek aan: „Weest volmaakt zoals uw Vader in den hemel volmaakt is” en „Het absolute als eis en als kracht”. Wie De Ligt in deze jaren gehoord heeft, zal niet licht vergeten wat van deze mens uitging. Hij was daarmede naar het woord van Mevrouw Roland Holst „*één der geestelijke leiders van zijn volk*” geworden. Later heeft hij dit absolutistisch-godsdienstige standpunt verworpen en, naar ik meen, niet gewild, dat er een tweede druk van dit boek verscheen.

De Eerste Wereldoorlog heeft op vele jongeren van toen een onuitwisbare indruk achtergelaten. Op de dag van het uitbreken riep op een jeugdcongres (van de JGOB) „Berrie” (Bernard) IJzerdraat, die in de Tweede Wereldoorlog de schrijver-uitgever van het eerste verzetsblad is geweest en voor dit verzet is omgebracht, onmiddellijk tot verzet tegen deze oorlog op, waarvan niemand nog weten kon, of ook Nederland erin zou worden betrokken. Met een aantal vrije socialist en anti-militaristen kwam ook De Ligt al spoedig tot actie. Hij was één der redacteuren van het blad van de kleine Bond van Christen-Socialisten, volgens Mevrouw Roland Holst „*de zuiverste politieke groepering, die ons land nog gehad heeft en de voorvechters ener zedelijke politiek.*”

In Engeland en Nederland weigerden al spoedig een aantal jongeren de militaire dienst. In Engeland bv. Fenner Brockway, en andere, latere

oprichters van de War Resisters' International, terwijl Bertrand Russell vanwege zijn pacifistische activiteit als hoogleraar werd afgezet. In de Nederlandse dienstweigeringbeweging was De Ligt, met Mevrouw Roland Holst, ds. Schermerhorn, Clara Meijer Wichmann en vele anderen zeer actief. Hij was van jongs af aan lichamenlijk zeer zwak. In zijn gymnasiumjaren moest hij reeds een tijd rust nemen. In deze beweging en op de latere internationale congressen en bijeenkomsten was hij onvermoeibaar.

Na de oorlog brak de Russische Revolutie uit. Degenen die de Eerste Wereldoorlog gevoerd hebben, kunnen in dit opzicht als haar Urheber worden beschouwd. Het probleem van het geweld in en na de Revolutie was voor de antimilitaristen een groot probleem. Eén der eerste leermeesters van De Ligt die – voor zijn tijd en in zijn land – niet zulk een reactionair geweest is, als men hem hier vaak heeft voorgesteld, Hegel, heeft over de Franse Revolutie geschreven: „Das ganze System des Staates erschien als eine Ungerechtigkeit. Die Veränderung war notwendig gewaltsam, weil die Umgestaltung nicht von der Regierung vorgenommen wurde.” Maar in concreto beginnen hier pas de moeilijkheden. Ik herinner mij een congres in 1921, waar een niet-communist uit Sibirië vertelde op welke beestachtige wijze de tsaristische soldaten in de revolutionaire periode tegen de bevolking en speciaal de vrouwen waren opgetreden. „Wat konden wij doen dan de zijde der Bolsjewiki voorlopig kiezen?” Na afloop van het congres dwaalden De Ligt en ik op Oudejaarsavond door Berlijn. De dronken oorlogsinvaliden, ten dele op krukken, gaan iemand niet uit de herinnering. In de bundel opstellen van Clara Meijer Wichmann „Bevrijding” vindt men een „Antwoord aan Mevrouw Roland Holst over geweld en dwang in de revolutie”, waarmede De Ligt zeker akkoord is gegaan. Volgens C. M. W. is de beweging tegen de geweldssuggestie een ten dele zelfstandige beweging, die ook in de socialistische revolutie en in het socialisme recht behoudt. Later, gedurende de Spaanse Burgeroorlog, heeft De Ligt – ongetwijfeld na veel innerlijke strijd – een afwijzend standpunt ingenomen, tot teleurstelling van een deel zijner vrienden.

De Ligt heeft de Tweede Wereldoorlog niet meegemaakt. Wat is er nu, vijfentwintig jaar na zijn overlijden, aan waardevoels van hem overgebleven? Allereerst de invloed, die hij op zeer vele mensen in binnen- en buitenland, maar natuurlijk vooral in Nederland, heeft uitgeoefend door zijn rijke persoonlijkheid, die niemand vergeten zal, die hem heeft leren kennen. Hij was een werkelijke inspirator, een bezieler. Maar geen boetprediker! Een vrolijk en opgewekt mens met bijzonder veel gevoel voor humor. Met een vanuit het christendom overgehouden absolutistische tendens, waartegen hij bewust streed, maar zeer verdraagzaam t.o.v. tegenstanders. Hoe komt het, dat hij zo velen beïnvloed heeft, terwijl de organisaties en bewegingen, waartoe hij behoord heeft, klein gebleven zijn? Hetzelfde wat van de autonome jeugdbewegingen in Duitsland en Nederland kan worden ge-

zegd, geldt van de bewegingen en organisaties, waaraan De Ligt zijn krachten heeft gegeven: zij waren voor velen doorgangshuis en hun bijeenkomsten ontmoetingscentra, terwijl slechts een kleine groep bijeen bleef. Ofschoon de Bond van Christen-Socialisten niet veel leden telde, kreeg hij bij de eerste deelneming aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer onmiddellijk een zetel. Dat vele, buitenstaanders zich voor De Ligt's denkwijzen en optreden interesseerden bleek bv. ook uit het aantal toehoorders, dat hij op zijn cursussen op de School voor Wijsbegeerte in Amersfoort en bij de Woodbrookers te Barchem wist te trekken.

Iemand heeft geschreven, „dat De Ligt's werkzaamheid in wezenlijke opzichten bij onze tijd aansluit.” In meerdere opzichten is dit inderdaad het geval. Hij zal vooral bekend blijven door zijn strijd tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding in de wijdeste betekenis; door de geestelijke weerbaarheid, een term door hem reeds in 1918 gevonden en waaraan hij een blijvende betekenis gegeven heeft, de idee van niet-gewelddadige actie, die een begin zou vormen van een aanvaren van meer algemene sociale verantwoordelijkheid. Zijn aan Ruskin ontleende gedachte van verantwoordelijk produceren, van weigering tot het produceren van schadelijke zaken, sluit hierbij onmiddellijk aan. Wat wij heden ten dage als geweldloze demonstraties zien in de oude en de nieuwe wereld, ligt in zijn lijn. Eveneens de bewustwording van vele geleerden omtrent de nucleaire oorlogvoering (Pugwash). De rede, die hij op de door hem gestichte Académie de la Paix in 1938 heeft willen uitspreken, hetgeen door zijn dood verhinderd is, vindt men als slot in de bloemlezing uit zijn werken „Naar een vrije orde” (Arnhem 1951). Wat zou het hem goed gedaan hebben te zien wat prof. Röling en zijn medewerkers op dit terrein in onze dagen presteren! De nieuwe opvoedingsmethoden, waarvan hij een vurig voorstander was, zetten zich geleidelijk door, dank zij schrijvers en sprekers als hij geweest is. Zijn werken zijn alle nog van betekenis, al breken zij ook vóór de Tweede Wereldoorlog af. Ziet men „fouten”, door de tijd achterhaald, De Ligt zou de eerste geweest zijn daarvan nota te nemen en de consequenties ervan te accepteren.

De invloed die De Ligt heeft gehad op de door hem verlaten N.H. kerk is groot geweest. Men kan zich de vereniging „Kerk en Vrede” niet denken zonder het werk, dat hij heeft verricht. En het aantal buitenlandse schrijvers en geleerden, met wie hij persoonlijk contact heeft gehad, is legio: van Romain Rolland en Paul Biroekof (een vroegere secretaris van Tolstoy) tot Einstein en Aldous Huxley, om enige zeer bekende te noemen. Toen Gandhi in Genève sprak, verzocht hij De Ligt aan de bestuurstafel plaats te nemen. Ondanks de kritiek, die De Ligt in een openbare correspondentie met hem had uitgesproken.

Wat De Ligt voor het humanisme in Nederland geweest is, is moeilijk te overschatten. Hij wilde

(slot op pagina 11)

Herdenking Bart de Ligt

In het kader van de Herdenking Bart de Ligt, ter opening waarvan op 7 september een landelijke bijeenkomst in Utrecht is gehouden, belegt de O.C.V. (Onafhankelijke Contactcommissie voor Vredeswerk) een regionale bijeenkomst voor belangstellenden uit Amsterdam en omgeving op zaterdagmiddag 14 september in Krasnapolsky, Warmoesstraat, Amsterdam. Aanvang 2.30 uur.

Sprekers: prof. dr. J. de Graaf, drs. E. A. Huisman en G. Nabrink.

Wetenschap en de toekomst der mensheid

In een nummer van de UNESCO Courier (juli-aug. 1963) heeft de Nobelprijswinnaar Daniel Bovet zijn mening opgeschreven over de functie en betekenis van de wetenschap voor de mensheid. Hij komt tot de conclusie dat het wetenschappelijk denken bijzonder belangrijk is voor de toekomst van de mensheid. Hij brengt daarbij het volgende naar voren. Er is een pedagogisch motief, want vertrouwen in uiteindelijke waarheid is van onschatbare waarde bij het nastreven van menselijke rechtvaardigheid. Wetenschappelijk onderzoek vraagt zich in eerste instantie steeds weer af: hoe is iets? In tweede instantie: is dat wat toen de oplossing bleek wel waar? Zelfs als men met die zeldzame en merkwaardige situaties rekening houdt waarin bleek dat er wel eens twee dingen gelijktijdig waar zijn, dan nog blijft het essentieel dat de wetenschappelijke werker zich het hoe, waarom en wanneer dezer situaties duidelijk voorstelt en noch zich zelf, noch zijn medemensen maar wat wijs maakt.

Het tweede argument dat Bovet bespreekt berust op het feit dat wetenschappelijk werk altijd gebonden is aan onderzoek van voorgangers. Eerbied voor geschiedenis en voor andere wetenschappelijke werkers vroeger en nu kan niet anders dan beschaving en het welzijn der mensheid ten goede komen.

Tenslotte, als derde argument: een constructieve en eenvoudige kijk op de toekomst is onmogelijk zonder een basis van een rationele benadering der werkelijkheid en zonder de hulp van de wetenschap om de problemen op te lossen.

Wanneer we aan de immense moeilijkheden, die bij de ontwikkeling en ontsluiting van een Afrikaans werelddeel aan de orde komen denken, kunnen wij de mening van Bovet ten volle onderschrijven. Hoe kan men de economische en sociologische problemen van de landen, die men onontwikkeld noemt, aanpakken zonder de steun van koel, nuchter en logisch denken, zonder gebruikmaking van het onderzoek van anderen, zonder de gebruikmaking van de machine, van de moderne aanpak van energieproblemen? Het is ondenkbaar. En wanneer we aan de rassenproblemen, aan de godsdienstige spanningen, aan de oceanen van bijgeloof denken dan kunnen we Bovet alleen maar gelijk geven, dat in dat veld de rol van het wetenschappelijk denken dominerend is.

Wanneer we echter aan de vraagstukken denken, waarmee de z.g. beschaafde wereld worstelt, is een optimistische en positieve waardering van de wetenschap iets minder zeker.

Nieuw humanisme

Bovet spreekt over een nieuw humanisme. We zouden echter wel willen weten hoe hij de verhouding van het wetenschappelijke denken tot de altijd emotioneel gekleurde en emotioneel bezield levensbeschouwing denkt. In de weinige regels van dat artikeltje krijgt men daarover geen heldere indruk.

Wetenschappelijk werk en denken is nog iets anders dan een alleen maar dor en droog optellen en aftrekken. Het is een in hoge mate hartstochtelijk zoeken, onderbroken door even noodzakelijke als essentiële momenten van scheppende werkzaamheid. Het is zeer verwant aan het artistieke scheppen. Maar, zoals de kunstenaar gebonden is aan zijn materiaal, zo is de wetenschappelijke werker gebonden aan de spelregels van zijn logisch denken. Wanneer hij zo maar wat zegt, of de feiten rustig naast zich neerlegt, heeft hij het pad van de wetenschap verlaten. Deze discipline nu lijkt mij, is althans voor mijn humanistische levensbeschouwing bijzonder essentieel.

Hiermee wil niet gezegd zijn dat wetenschappelijk denken als zodanig reeds identiek is met een levensbeschouwing: er zijn ook wetenschapsmensen, die zich goede christenen, mohammedanen, of wat ook noemen! In hun geloof echter

prevaleert het geopenbaarde boven het redelijk denken. Natuurlijk er zijn in ons leven nog meer dingen dan het kritische denken. Maar laten we niet vergeten dat – niet alleen in Afrika en Zuid-Amerika – de grootste vijanden van de mensheid altijd domheid, gebrek aan fantasie, en emotionele gedrevenheid waren. De gevaarlijkste bedreigingen zien we daar waar de emotionele gedrevenheid werkt met de wapens van het wetenschappelijke denken. Wanneer de wetenschap dus gebruikt wordt als een middel, terwijl de wetenschap levensbeschouwelijk als discipline geminacht wordt. Ik ben het met Bovet eens dat een toekomstig humanisme het wetenschappelijke denken als vitaal onderdeel van een levensbeschouwing zal dienen te verwerken, een levensbeschouwing, die overigens natuurlijk nog door o.a. de emotionele motieven van de medemenselijkheid gekarakteriseerd dient te worden. Maar, staat dat eigenlijk al niet vrij aardig in onze voorlopige beginselverklaring?

V. W. D. Schenk

Weten en geloven

Moet het geloof worden beschouwd als een, alleen historisch gezien noodzakelijk, voorstadium van het weten? Of gaat aan elk weten een geloven vooraf? Of is geloven geworteld in een weten? De Amsterdamse Kring der Internationale School voor Wijsbegeerte gaat zich in de komende maanden met deze vragen bezighouden. De sprekers: prof. dr. J. B. Ubbink, Leiden: natuurwetenschap; prof. dr. P. Smits: religie; dr. C. J. Schuurman, Amsterdam: psychologie; prof. dr. L. Flam, Brussel: filosofie, zullen, ieder in een lezing, de rol van weten en geloven behandelen in het kader en bezien vanuit hen bij hen vermelde gebied. Naast deze vier lezingen zal een aantal gespreksavonden rond het onderwerp „Weten en Geloven” worden georganiseerd met inleiders uit eigen kring.

Voor nadere inlichtingen en toezending van het volledige programma wende men zich tot de Amsterdamse Kring, der I.S.V.W. secr.: de Clercqstraat 90 I, Amsterdam-W., tel. 8 88 64,

(slot van pagina 3)

richten op de ontwikkeling en de burgers hun verantwoordelijkheid te laten. Dit betekent overigens volstrekt niet dat de enkeling zich uitsluitend zou kunnen of moeten laten leiden door overwegingen van bevolkingsgroei. Hij kan dat in z'n eentje trouwens ook niet overzien. Het is voldoende, maar ook nodig, zich er rekenschap van te geven, dat het niet gaat om de kwantiteit maar om de kwaliteit van de nakomelingschap. Weliswaar is het nimmer te voorzien of het zoveelste kind uit een bepaald huwelijk geen genie geweest zou zijn, maar het ligt meer voor de hand alle zorg te besteden aan de opvoeding van een beperkt aantal kinderen. De kans dat hun scheppende vermogens op die manier tot vruchtbare ontwikkeling komen, is groter dan de dubieuze mogelijkheden van het grote aantal. Ook de partnerkeuze speelt daarbij een rol. Daarvan moet men zich echter alweer niet te veel voorstellen. De keuze van een huwelijkspartner is geen zaak van uitsluitend verstandelijk overleg. Het moet echter gewoonte worden, dat de aanstaande huwelijkspartners medisch advies inwinnen omtrent de erfelijke vooruitzichten van hun toekomstige kinderen, en in het ernstigste geval vrijwillig van voortplanting afzien. Ook dat is een zaak van algemene opvoeding en voorlichting, en van sociaal-hygiënische arbeid in kringen van geestelijk of lichamelijke onvolwaardigen.

J. v. P.

Stijlmijmerij

In mijn vakantie – voor mijn gevoel al weer een eeuwigheid geleden – heb ik gewoontegetroouw weer veel aandacht besteed aan het bezichtigen van bouwwerken in de ruimste zin van het woord. Daar waren kastelen en vestingen, bruggen en stuwdammen, stadspoorten en walmuren, kerken en kathedralen. Het een nog mooier en interessanter dan het ander maar, met alle waardering voor de utiliteitsprojecten en burgerlijke behuizingen van onze voorouders, het meest was ik toch weer gegrepen door hun scheppingen van religieuze aard, variërende van de bescheiden dodenkapel op een dorpsbegraafplaats tot de statige bisschopskerk in de hoofdstad.

Vooraf wil ik wel vaststellen, dat de erediens-ten in deze godshuizen mij als buitenkerkelijke niet of nauwelijks vermochten aan te spreken en zelfs een hoogmis in een der grote basilieken kon mij geen gevoel van eerbied, ontzag of wijding bijbrengen. Maar wat mij wel elke keer opnieuw bij het betreden van een bedehuis pakte was het besef, dat hier een gemeenschap, zelfs die in het kleinste gehucht, over een eigen huis beschikte. Over een plaats waar men elkaar kan ontmoeten, waar de grote gebeurtenissen in het leven van de mens gezamenlijk worden beleefd en waar de gemeenschap in stand wordt gehouden.

Hier is het wekelijkse en soms dagelijkse contact tussen voorganger en gemeente, hier kan de tegenwoordig zo verheerlijkte privacy niet ontaarden in alleen-zijn en vergeten worden, hier kan onmiddellijk de medemenselijkheid in praktijk worden gebracht.

Dit alles en voor de gelovige nog veel meer is mogelijk dank zij dit eigen huis, dat daarom dan ook door de eeuwen heen zo liefdevol door de mensen is behandeld. Daarom hakte de beeldhouwer zijn boeiendste sculpturen, bracht de schilder zijn sprekendste taferelen op de wanden en schiep de glazenier zijn briljantste ramen.

Ik heb in achteraf gelegen en door de tijd vergeten romaanse kapelletjes gestaan en ik heb met tientallen andere toeristen de vloedgolf van de gothische gewelvenpracht in de middeleeuwse kathedralen over mij heen laten gaan. En wat wijwatergesprenkel, mystieke gebaren en wierookwolken niet vermochten, dat deden de gebrandschilderde ramen en de toegangsportalen van de St. Etienne te Bourges, de gevelbeelden van de Notre Dame in Dijon en de klokkegevels van de romaanse kerkjes in de Dordogne: zij vervulden mij met eerbied. Niet voor een boven en buiten de mens staand besturend opperwezen, maar voor die mens zelf, die met al zijn slechte eigenschappen toch in zijn beste ogenblikken tot zulke grootse scheppingen in staat bleek te zijn. Voor de mens, die in de perioden van hoogtij aan zijn gedachten zulke schone vormen kon geven en die deze vormen altijd weer voor de verwezenlijking van een eigen stijl wist te gebruiken.

Styliet

Lezingen voor de radio

Zo. 15 sept. VARA 9.45 uur: S. L. Kwee: „Leven en sterven”.

Zo. 22 sept. VARA 9.45 uur: B. V. A. Röling: nog onbekend.

Zo. 29 sept. VARA 9.45 uur: C. van Rijnsing: nog onbekend.

Zo. 6 okt. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

Zo. 13 okt. VARA 9.45 uur: J. P. Mazure: „Onkerkelijkheid en humanisme”.

ONTSLOTEN POORTEN

Heeft het zin hier aandacht te vragen voor een gedenkboek naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van de Amsterdamse Volksuniversiteit? Met enig recht moet men toch aannemen, dat een dergelijk gedenkboek alleen van betekenis kan zijn voor hen, die nauw met het werk van deze Volksuniversiteit zijn verbonden. Toch vestig ik hier graag de aandacht op het boek „Ontsloten Poorten” van dr. Joh. de Vries (uitg. Van Gorcum, Assen) omdat dit ons veel meer brengt dan de geschiedenis van de V.U. alléén. Het geeft een stuk sociale geschiedenis van de afgelopen honderd jaar voor zover dit verband houdt met het werk op het gebied van de volkswontwikkeling. Het volkswontwikkelingswerk werd pas mogelijk nadat er in het eind van de vorige eeuw en in het begin van deze eeuw zeer langzaam enige verbetering in de sociale toestanden kwam. Dr. Sarphati, de stichter van het Paleis voor Volksvlijt, schreef in 1863 over de woontoestanden in Amsterdam: „...een derde der bevolking is gedwongen te verblijven in holen onder, of hokken boven den grond, welke wij voor onze huisdieren zouden afkeuren.” Een dergelijke bevolking, ondervoed en geteisterd door ziekte en frequente sterfte was aan „volkswontwikkeling” nog niet toe. Bovendien vormden de lange werktijden een ernstige hinderpaal.

„Na elf uur arbeid is de intellectuele digestie van den werkmans wel een beetje moeilijk,” merkte A. C. Wertheim in 1889 op. Omstreeks 1860 was 63 % van de Hilversumse fabrieksarbeiders analfabeet, een percentage, dat elders wel nauwelijks gunstiger zal zijn geweest. Het is duidelijk, dat het ontwikkelingswerk van bijv. de Maatschappij tot Nut van het Algemeen door dergelijke toestanden ernstig belemmerd werd. Deze Maatschappij was opgericht ten behoeve van de „mindere standen”. De geëde burgerij had zijn eigen ontwikkelingsvereniging, nl. „Felix Meritis”, eveneens opgericht in de 18de eeuw. Doch langzamerhand komen er ver-

anderingen, getuige ook Justus van Mauriks observatie van grootmoeders oude dienstbode: „En 't volk? 't Is ook al van 't hondje gebeten; gewone burgermensen laten d'r eigen mevrouw noemen. -- En dat komt toch alleen maar de edelheden toe.”

De gestegen welvaart na 1863 bood op den duur ook aan de minder bedeelden meer ontwikkelingskansen. Het culturele leven in het algemeen kreeg nieuwe impulsen. Merkwaardig in dit opzicht is de ironische opmerking van Huizinga over de beweging van Tachtig: „Tachtig. Een letterkundige beweging in Nederland, in het leven geroepen door den bekenden staatsman Mr. J. R. Thorbecke met de Wet op het M.O. van 1863. De zoogenaamde generatie van Tachtig was de eerste, die op school genoeg Engelsch had geleerd, om Keats en Shelley te kunnen lezen.”

Wij kunnen het betoog van dr. Joh. de Vries over de groei van het ontwikkelingswerk en de achtergronden hiervan (Ons Huis, Toynbee-werk, het Nut, de leeszaalbeweging) hier moeilijk in het bestek van een korte recensie weer geven. Het karakter van de Nederlandse samenleving veranderde en langzaam werd de tijd rijp voor een nieuwe instelling, de Volksuniversiteit, gesticht door de socioloog prof. S. R. Steinmetz in 1913: „Het doel is niet het bijbrengen van noodzakelijke vakkennis, maar van hooger ontwikkeling en beschaving” schreef Steinmetz. Hoe groot de betekenis van het V.U.-werk na de eerste wereldoorlog is geweest blijkt overduidelijk uit de gegevens, die dr. De Vries hierover verschaft. Dan was er nog de Stichting Radio-Volksuniversiteit, die ook de bekende Syllabus uitgeeft, een instelling, die wij niet graag meer zouden missen in ons radiobestel. Wie geïnteresseerd is in de groei van het ontwikkelingswerk in Nederland, zijn moeilijkheden en mogelijkheden, mag dit boek niet ongelezen laten!

P. Krug

Ter herinnering aan Dr. S. J. Bouma

De 4e augustus overleed plotseling ons medelid dr. S. J. Bouma. Naast zijn werkzaamheden aan de Universiteitsbibliotheek, laatstelijk als bibliothecaris, heeft hij menige dienst aan de humanistische beweging bewezen, als spreker, zowel voor de gemeenschap Groningen als voor andere gemeenschappen, als leider van een vormingscursus voor middelbare scholieren, als mentor van een humanistisch studentendispuut, een enkele keer als schrijver van artikelen en tenslotte, ondanks zijn broze gezondheid, kort geleden nog als radiospreker. „Anders dan anderen” was hierbij, zoals velen zich nog zullen herinneren, de titel van zijn onderwerp, waarbij hij de nadruk legde op het belangrijke van een leven van de mens overeenkomstig zijn diepste wezen, naar eigen overtuiging, ook al blijkt deze af te wijken van die van zijn omgeving.

Wij zullen dr. Bouma in ons Verbond missen, maar hem dankbaar blijven gedenken.

J. W. Dekker

(slot van pagina 9)

niet eenvoudig „de” godsdienst bestrijden, omdat hij veel te goed wist hoe verschillend men haar „wezen” kan omschrijven en beoordelen, en hoe vele aspecten zij in de geschiedenis van vele culturen heeft vertoond ¹⁾. Hij heeft herhaaldelijk over meer-dan-religie geschreven in een poging de historische religies te boven te komen. Merkwaardig is, dat hij reeds zeer vroeg over ontmythologisering van de godsdienst gesproken heeft, naar mijn herinnering nog voordat dit onderwerp in Duitsland aan de orde is gesteld. Zijn levenslange relatie met de reeds genoemde prof. Van den Bergh van Eysinga, die tot de radicale onderzoekers van de bronnen van het christendom heeft behoord, moet voor hem op dit gebied van grote waarde zijn geweest. Deze vriend heeft tien jaren na De Ligt's overlijden in het Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie over hem geschreven als „de schitterende figuur van deze geniale humanist.”

De Ligt's belangstelling en activiteiten zouden in rustiger tijden waarschijnlijk meer naar de culturele en artistieke verschijnselen zijn uitgegaan. Dat hij in en na de eerste wereldoorlog zich geworpen heeft op de meest urgente sociale vraagstukken, getuigt van zijn edele inborst en sociale gevoelens.

J. B. Meijer

¹⁾ Dit houdt niet in, dat hij de godsdiensten in zoverre zij de ontplooiing van het geestelijke en de ontwikkeling van het maatschappelijke leven belemmerden, niet zou hebben bestreden. Het tegendeel is het geval geweest. Vooral heeft hij „de schuld der kerken” t.a.v. nationalisme en oorlog voortdurend duidelijk aan de kaak gesteld.

(slot van pagina 1)

onaanvaardbaar is ook dat formele toepassing van recht tot onrecht zou leiden. Maar er is in Nederland een rechtsmiddel om zulk onrecht te keren. Dat is de gratie!

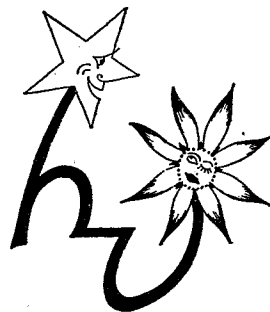
Op 1 maart 1963 is voor Dries Brunia een gratieverzoek ingediend. Het memoreert dat de commissie van onderzoek twee kwesties aan de orde stelde die niets met militair geweld van doen hadden, en voorts twee kwesties die betrekking hadden op de Noormannen (8e-10e eeuw) en de Turken (15e eeuw); dat zij zonder opgaaft van redenen weigerde een vertrouwensman toe te laten, en zich niet ontzag Brunia ervan te beschuldigen gewetensbezwaren voor te wenden om aan uitzending naar Nieuw-Guinea te ontkomen (terwijl degenen die werkelijk uit angst weigerden minimale straffen kregen!) Vervolgens beroept het gratieverzoek zich te uitdrukkelijker op de nieuwe beginselen, nu er reden is te vrezen dat de formele invoering van de nieuwe wet wordt vertraagd door tegenwerking van de zijde van juist dezelfde commissie van onderzoek, die bij herhaling en in het openbaar door opeenvolgende ministers is gedesavou-eerd. Tenslotte stelt het, dat wie van een principieel dienstweigeraar meer vordert dan dat hij -- als twintigjarige -- zich naar de mate zijner krachten rekenschap geeft van zijn daad, bovendien deze bekrachtigt door een met opgewektheid en overtuigdheid, en ononderbroken zelfonderzoek verwerkte langdurige vrijheidsberoving, zoals ten deze het geval is, het principiële en fundamentele mensenrecht op gewetensvrijheid schendt, dat een ieder onzer van rechtswege verdragswege (verdrag van Rome!), ja vanwege het menselijk bestaan als zodanig,

toekomt... Half augustus was op dit gratieverzoek nog niet beslist... De minister, op het beslissende moment buitenslands, is afgetreden. Hij heeft zijn beslissing niet meer kunnen verbeteren...

Conclusie

Het Humanistisch Verbond propageert de dienstweigering niet, noch de burgerdienst, maar wel een rechtvaardige rechtsbedeling. Iedere humanist zal zich verontrust voelen als hij kennis neemt van wat zich voordoet als een miskenning van het geweten. In het bijzonder zij die de wapenning nog als een noodzaak accepteren, voelen zich geschokt, als er twijfel rijst aan de eerbiediging van de enkeling in zijn diepste overtuiging, omdat dit het vertrouwen ondermijnt in de democratie, die juist door de wapenning gewaarborgd moest worden. Daarom moet van uit een verontrust geweten de vraag gesteld worden: *Wat gebeurt er met Dries Brunia?* Zijn zijn gewetensbezwaren niet zo ernstig als ze bij een twintigjarige maar kunnen zijn? Beantwoorden zij niet aan de omschrijving die de volksvertegenwoordiging heeft aanvaard en die daardoor een echt democratische maatstaf is geworden, nl. *onoverkomelijke gewetensbezwaren van hem, wiens zedelijke of godsdienstige overtuiging hem deelneming aan enig oorlogsgeweld verbiedt?* En zo ja: Zal de nieuwe minister dan bevorderen, dat Brunia recht wordt gedaan, doordat hem gratie wordt verleend? Maar dan ook terstond! Want na bijna anderhalf jaar valt er anders niets meer goed te maken!

Dr. J. P. van Praag

„Ha, fee!”

Werkende vrouw, gesch., v.g.h., 47 jaar, zoekt contact met rustige opgewekte weduwnaar, leeftijd ± 55 jaar, om na serieuze besprekingen, huwelijk aan te gaan.

Brieven onder no. sept. 1 a. h. bur. v. d. blad.

Wednr. m. 1 dochtertje (12 jr) zoekt kennismaking m. jonge vr. (35-40 jr). 1 kind geen bezwaar.

Brieven onder no. sept. 2 a. h. bur. v. d. blad.

Alleenstaande dame, 72 jaar, zoekt ongemeubeleerde zit-slaapkamer met pension en verzorging in beschaafde rustige omgeving.

Brieven met prijsopgave onder no. sept. 3 a. h. bur. v. d. blad.

Biedt zich aan dame huishoudster, innerlijk besch. en zorgzaam bij dito heer, all. waar hulp aanw. is. Gezond, opger. hum. v.g.g.v.

Brieven onder no. sept. 4 a. h. bur. v. d. blad.

Jonge vrouw, wed., 41 jr, met dochtertje 8 jr, zoekt kennismaking met sportieve, ontwikkelde man. Houdt van klassieke muziek en natuur.

Brieven onder no. sept. 5 a. h. bur. v. d. blad.

Gevestigd: mevrouw H. Bouman,
Collectrice der Ned. Staatsloterij,
Zwaerdecroonstraat 46-A, Rotterdam-3,
telefoon: 3 22 30.

Girorekening: 7 12 31.
Verkoop der loten 7 oktober a.s.

Adverteer in „Mens en Wereld”

Gunstige tarieven.

Grote advertenties:

1/1 pagina	f 140,-
1/2 pagina	„ 75,-
1/4 pagina	„ 40,-
1/8 pagina	„ 25,-
1/16 pagina	„ 15,-

Kleine advertenties f 0,20 per woord.

Kortingen:	Plaatsing	%
Jaar-abonnement	1 x per 14 dagen	40 %
„ „ „	1 x per maand	30 %
Halfjaar-abonnement	1 x per 14 dagen	30 %
„ „ „	1 x per maand	20 %
Kwartaal-abonnement	1 x per 14 dagen	20 %

Ook de buitenkerkelijke leden van de
Partij van de Arbeid hebben een
organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne
toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210 - Leiden

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen,
door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op
te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch
Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius,
Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens,
Prof. Dr. B. W. Schaper, Dr. P. Thoenes en
Prof. Dr. Libbe van der Wal

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES
Oudegracht 152, Utrecht
Giro 582293

De verzekeringsindex van alle INDEXBENADERINGS-polissen is thans
gesteld op het indexcijfer 1962 van het C.B.S., zijnde 127 (1961 was 123),
Sinds 1958 zijn de verzekerde kapitalen verhoogd met 8,55% en in koopkracht
gelijk gebleven. Wilt u hiervan meer weten, vraagt dan inlichtingen en brochures.

N.V. LEVENSVZERKERING MAATSCHAPPIJ

STADHOUDERSKADE 1a. AMSTERDAM Telefoon 020-18 55 55

„DE HUMANIST TUSSEN DE WERELDMACHTEN”

Deze brochure bevat de inleidingen van het congres van het Humanistisch Verbond, ge-
houden op 21 april 1963 te Utrecht.

Na een openingswoord van Dr. J. P. van Praag werd dit onderwerp belicht door:
Mr. Dr. H. J. Roethof
Drs. J. Koopman
Prof. Dr. B. W. Schaper

De brochure is te bestellen door storting of overschrijving van f 0,95 op postrekening no.
30 49 60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden,
onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.
Abonnementsprijs f 15,— per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de
uitgever N. KLUWER - DEVENTER.
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door
het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten
tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.